

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

**на тему «ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ
ПРОВЕДЕННЯ ПЕРЕДТЕСТОВОЇ БЕСІДИ
ПІД ЧАС ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
З ВИКОРИСТАННЯМ ПОЛІГРАФУ»**

Виконала: студентка II курсу,
групи 8.0539-з
спеціальності 053 Психологія
Клименко Олена Валентинівна
Керівник: к.психол.н., доцент кафедри
психології Губа Н.О.
Рецензент: к.псих.н., доцент кафедри
психології Железнякова Ю.В.

Запоріжжя
2020

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології

Кафедра психології

Рівень вищої освіти магістр

Спеціальність 053 Психологія

Освітня програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

к.психол.н., доцент. Н.О. Губа

« ____ » _____ 2020 р.

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Клименко Олени Валентинівни _____

1. Тема роботи Психологічний аспект проведення передтестової бесіди під час психофізіологічного дослідження з використанням поліграфу
керівник роботи Губа Н.О. к.психол.н., доцент кафедри психології

затверджені наказом ЗНУ від «14» липня 2020 року № 1032-с

2. Строк подання студентом роботи _____

Вихідні дані до роботи аналіз психолого-педагогічної та юридичної літератури

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) проаналізувати теоретичні аспекти вивчення ефективності психологічного аспекту проведення передтестової бесіди під час психофізіологічного дослідження з використанням поліграфу; провести теоретичний аналіз психологічних особливостей досліджуваної особи під час проведення передтестової бесіди; емпірично дослідити вплив психологічного аспекту проведення передтестової бесіди на отримання найбільш точного результату при дослідженні з використанням поліграфу та розробити рекомендації щодо розробці комплексної моделі найбільш широкого спектра психологічних ознак передтестової бесіди.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)
1 _____ рисунок

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Губа Н.О., доцент		
Розділ 1	Губа Н.О., доцент		
Розділ 2	Губа Н.О., доцент		
Висновки	Губа Н.О., доцент		

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень-березень 2020 р.	Виконано
2	Робота над вступом	березень 2020 р.	Виконано
3	Робота над першим розділом	квітень-травень 2020 р.	Виконано
4	Робота над другим розділом	вересень-жовтень 2020 р.	Виконано
5	Написання висновків	жовтень 2020 р.	Виконано
6	Передзахист	листопад 2020 р.	Виконано
7	Нормоконтроль	листопад 2020 р.	Виконано

Студентка _____ О.В. Клименко

Керівник роботи _____ Н.О. Губа

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О.М. Грединарова

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 80 сторінок, 1 рисунок, 56 джерел, 2 додатка.

Об'єкт дослідження – психологічний аспект проведення передтестової бесіди під час психофізіологічного дослідження з використанням поліграфу.

Предмет дослідження – особливості психологічних аспектів під час проведення передтестової бесіди.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально дослідити особливості психологічних аспектів проведення передтестової бесіди під час психофізіологічного дослідження з використанням поліграфу.

Гіпотеза дослідження: передбачаємо, що існує взаємозв'язок між психологічними аспектами передтестової бесіди і ймовірністю розпізнавання прихованої інформації в опитуванні з використанням поліграфа.

Методи дослідження: теоретичні методи: теоретико-методологічний аналіз, класифікація та систематизація наукових джерел, емпіричні методи: практична діяльність щодо застосування психологічних аспектів проведення передтестової бесіди під час психофізіологічного дослідження з використанням поліграфу;

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в розробці та впровадженні комплексної моделі найбільш широкого спектра психологічних ознак передтестової бесіди, що дозволить отримати найбільш точний результат при проведенні дослідження з використанням поліграфу.

Галузь використання: комерційні і державні структури.

ПЕРЕДТЕСТОВА БЕСІДА, ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ, ПОЛІГРАФОЛОГ, ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ, ПРИХОВАНА ІНФОРМАЦІЯ.

SUMMARY

Klymenko O.V. Psychological aspect of conducting a pre-test conversation during conducting psychophysiological research using a polygraph.

The qualifying work consists of Introduction, 2 Chapters, Conclusion, References, 1 appendix on 3 pages. The qualifying work volume is 81 pages long, 1 drawing, 56 sources, 2 appendices.

The object of research is the psychological aspect of conducting a pre-test interview during a psychophysiological study using a polygraph.

The subject of the research is the relationship between the psychological aspects of conducting a pre-test interview and revealing hidden information.

The purpose of the study is to theoretically substantiate and experimentally investigate the features of the psychological aspects of the pre-test interview during a psychophysiological study using a polygraph.

Research hypothesis: we assume that there is a relationship between the psychological aspects of the pre-test conversation and the probability of recognizing hidden information in the survey using a polygraph.

Research methods: theoretical methods: theoretical and methodological analysis, classification and systematization of scientific sources, empirical methods: practical activities on the application of psychological aspects of pre-test interview during psychophysiological research using a polygraph;

The scientific novelty of the obtained research results is that a complex model of the widest range of psychological features of the pre-test conversation has been developed and theoretically substantiated, which will allow to obtain the most accurate result when conducting a study using a polygraph.

Field of use: commercial and government agencies.

PRE-TEST CONVERSATION, PSYCHOLOGICAL ASPECT, POLYGRAPHOLOGIST, PSYCHOPHYSIOLOGICAL RESEARCH, HIDDEN INFORMATION.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ БРЕХНІ В ДЕТЕКЦІЇ ЛЖІ.....	12
1.1. Психологічна модель приховування інформації та її застосування в передтестовій бесіді.....	12
1.2. Фізіологічні та психологічні процеси, що дозволяють виявити брехню.....	16
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ ПЕРЕДТЕСТОВОЇ БЕСІДИ ЯК СПОСОБУ ВИЯВЛЕННЯ ПРИХОВАНОЇ ІНФОРМАЦІЇ	22
2.1. Організація та алгоритм застосування передтестової бесіди.....	22
2.2. Психологічні аспекти передтестової бесіди	30
2.3. Ефективність використання психологічних факторів при досягненні цілей передтестової бесіди	46
2.4. Аналіз психофізіології емоційної поведінки як форми доказу під час проведення передтестової бесіди.....	55
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72
ДОДАТКИ.....	79

ВСТУП

В останні роки політичне життя українського суспільства відзначилось посиленням боротьби з корупцією, проведенням значної кількості реформ, формуванням нових державних структур та ін. Наразі ці внутрішні та зовнішні соціальні процеси зумовили активізацію та популяризацію проведення досліджень із застосуванням поліграфа, які набирають обертів як у різних державних установах і силових відомствах, так і в комерційних структурах.

Попит на поліграфологічні дослідження стрімко зріс, тому постала необхідність підвищення якості підготовки спеціалістів-поліграфологів, вивчення світового досвіду застосування поліграфа та методичного забезпечення, формування стандартів професії, проведення наукових досліджень та багато іншого.

Але в Україні в галузі поліграфологічної науки на даний час відчувається гостра нестача методичного матеріалу, що дещо гальмує розвиток вищезазначених напрямів. Тому тематика роботи є актуальною.

Так, дослідження із застосуванням поліграфа — це процес, що охоплює всі етапи взаємодії поліграфолога з досліджуваною особою, які включають: передтестову бесіду, етап безпосередньо проведення поліграфологічного дослідження, етап аналізу отриманих даних з метою підготовки висновку та етап післятестової бесіди.

Тематика данної роботи присвячена першому етапу поліграфологічного дослідження, а саме: технології проведення передтестової бесіди.

Передтестова бесіда є обов'язковим етапом при використанні будь-якої поліграфологічної методики, тривалість якої може коливатися від 30 хвилин до 2 годин та залежить від складності теми дослідження, особливостей взаємодії поліграфолога та досліджуваної особи, методики тестування та ін. Згідно міжнародних стандартів ASTM під час передтестової бесіди досліджувана

особа та поліграфолог обговорюють процедуру, деталі предмету тестування та питання, які винесені на дослідження.

Проведення передтестової бесіди необхідне для підготовки досліджуваної особи до тестування.

Практика поліграфологічних тестувань та наукові дослідження, які реалізовані всесвітньо відомими поліграфологами, свідчать, що належне проведення передтестової бесіди багато в чому визначає успіх всього подальшого поліграфологічного тестування, оскільки для того, щоб результат був максимально точним, необхідна цілеспрямована психологічна підготовка досліджуваної особи. Відтак, чіткі та якісні методичні знання щодо цього етапу необхідні поліграфологу-практику не менше, ніж знання форматів тестів, які він застосовує під час своєї роботи, основ фізіології та ін.

Актуальність обраної теми зумовлена тим, що поліграфолог - відносно нова для нашої країни спеціальність, тому професіограмм, що включають чітку структуру професійно-психологічних вимог до фахівця, ще не розроблялося. У той же час, очевидним є той факт, що найважливішою складовою ефективності застосування поліграфа є високий рівень кваліфікації та професіоналізму фахівця. На думку багатьох експертів в даній області, успішність проведення поліграфного обстеження набагато сильніше залежить від фахівця-поліграфолога, ніж від використовуваної ним техніки. Сучасний фахівець-поліграфолог повинен оперувати великим обсягом спеціальних знань як у галузі безпосередньо методичної роботи на поліграфі, так і в суміжних областях - психології, фізіології, юриспруденції.

Психологічні аспекти поліграфних обстежень стосуються всіх без винятку його етапів, починаючи від першої розмови фахівця з замовником і закінчуючи висновками спеціаліста і останньою крапкою в ув'язненні.

Таким чином, для того щоб отримати найбільш надійний і точний результат по конкретній дослідницькій ситуації і знизити вплив суб'єктивних факторів, необхідне застосування комплексного підходу. Під комплексним підходом мається на увазі використання спеціальних методик, які включають в

себе опис стереотипів поведінки причетних / непричетних осіб, реєстрацію за певним алгоритмом найбільш широкого спектра психологічних ознак, можливість їх інтерпретації, як окремо, так і в комплексі, на основі загальних закономірностей, що дозволить отримати найбільш точний результат при проведенні дослідження.

Об'єкт дослідження – психологічний аспект проведення передтестової бесіди під час проведення психофізіологічного дослідження з використанням поліграфу.

Предмет дослідження – особливості психологічних аспектів під час проведення передтестової бесіди.

Мета дослідження - теоретично обґрунтувати та експериментально дослідити особливості психологічних аспектів проведення передтестової бесіди під час психофізіологічного дослідження з використанням поліграфу.

Відповідно до мети дослідження визначено його основні завдання:

1. Вивчити наукові джерела, що розкривають основні підходи до дослідження підвищення ефективності об'єктивації брехні і її ролі у виявленні прихованої інформації

2. Емпірично обґрунтувати вибір основних видів психологічних аспектів, що впливають на ймовірність розпізнавання прихованої інформації в опитуванні з використанням поліграфа.

3. Емпірично досліджувати взаємозв'язку певних видів психологічних аспектів і ймовірності розпізнавання прихованої інформації у осіб з різними індивідуально-психологічними особливостями

4. Розробити практичні рекомендації щодо застосування даного взаємозв'язку психологічних аспектів і ймовірності розпізнавання прихованої інформації в опитуванні з використанням поліграфа.

Гіпотези дослідження.

1. Передбачаємо, що існує взаємозв'язок між психологічними аспектами передтестової бесіди і ймовірністю розпізнавання прихованої інформації в опитуванні з використанням поліграфа.

2. Існує взаємозв'язок між певними видами психологічних аспектів передтестової бесіди та ймовірністю розпізнавання прихованої інформації у осіб з різними індивідуально-психологічними особливостями.

3. Ефективне використання психологічних аспектів передтестової бесіди в ході опитування з використанням поліграфа підвищує ймовірність розпізнавання прихованої інформації.

Методи дослідження:

– *теоретичні методи*: порівняльний, проблемно-цільовий, логіко-системний та структурно-функціональний аналіз філософської, психолого-педагогічної, економічної, науково-методичної літератури використовувалися для забезпечення розгляду загальних теоретичних питань з проблеми дослідження; екстраполяційний метод – для поширення висновків, здобутих у результаті аналізу використаних джерел, на модель застосування психологічних аспектів передтестової бесіди;

– *емпіричні методи*: вивчення нормативно-правових документів, практичної діяльності щодо застосування психологічних аспектів проведення передтестової бесіди під час проведення психофізіологічного дослідження з використанням поліграфу;

– *статистичні методи*: методи математичної та статистичної обробки отриманих даних, у т.ч. кваліметричні обчислення використовувалися для об'єктивізації та забезпечення вірогідності результатів дослідження.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в тому, що:

1. Розроблено й теоретично обґрунтовано комплексну модель найбільш широкого спектра психологічних ознак передтестової бесіди, що дозволить отримати найбільш точний результат при проведенні дослідження з використанням поліграфу.

2. Здійснено теоретичний аналіз проблеми про роль психологічних аспектів, що дозволяють підвищувати ймовірність розпізнавання прихованої інформації в прогнозах інструментального виявлення прихованої інформації.

3. Обґрунтовано оптимізація вибору основних видів психологічних аспектів, що впливають на достовірність інформації, що приховується в опитуванні з використанням поліграфа, з урахуванням яких модифікуються тести інструментального методу виявлення прихованої інформації.

4. Емпірично досліджено вплив певних типів психологічних аспектів на достовірність інформації, що приховується в осіб з різними індивідуально-психологічними особливостями.

5. Розроблено та науково обґрунтовані практичні рекомендації щодо врахування впливу психологічних аспектів на ймовірність розпізнавання прихованої інформації.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що в результаті аналізу теоретичних підходів до вивчення проблеми інструментального виявлення прихованої інформації було уточнено і розширено і проаналізовано поняття психологічного аспекту передтестової бесіди.

Дослідження показує необхідність врахування психологічних аспектів, індивідуально-психологічних особливостей опитуваного в ході поліграфного опитування; вказує на те, що їх використання дозволяє підвищити ймовірність розпізнавання прихованої інформації в ході психофізіологічного дослідження, а також проведення кадрових і планових службових перевірок в комерційних і державних структурах

Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що розроблено і впроваджено нові підходи до практики застосування психологічних аспектів проведення передтестової бесіди під час проведення психофізіологічного дослідження з використанням поліграфу.

Вміщені в роботі теоретичні положення, експериментальні дані та отримані висновки можуть скласти основу для побудови прогнозу ефективного виявлення прихованої інформації в опитуванні з використанням поліграфа.

Використання практичних прийомів, відображених у цій роботі, дозволять підвищити ефективність використання перевірок під час проведення

психофізіологічного дослідження з використанням поліграфу в комерційних і державних структурах.

Апробація результатів дослідження. Окремі результати кваліфікаційного дослідження доповідалися на IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «інтеграційні можливості сучасної психології та шляхи її розвитку» публікацією тез доповіді «Психологічні аспекти щодо організації проведення психофізіологічних досліджень з використанням поліграфу».

Структура кваліфікаційної роботи магістра. Складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел з 56 найменувань та додатків на 2 сторінках. Загальний обсяг основного тексту 57 сторінок. Робота містить 1 рисунок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ БРЕХНІ В ДЕТЕКЦІЇ ЛЖІ

1.1. Психологічна модель приховування інформації та її застосування в передтестовій бесіді

Що таке брехня? Що таке правда? Визначення можуть бути розпливчатими. У показаннях свідків правда не обов'язково є тим, що сталося насправді. Цей спогад про сприйняття - з усією його упередженістю, фільтрами і схильністю - без щонайменшого наміру спотворити реальність або збрехати.

Брехня не обов'язково є повним спотворенням реальності. Тому необхідно визначити і описати, що є «правда» і, що є «брехня». Наприклад, якщо запитати двох друзів, які бачили, як поштова вантажівка врізалася ззаду в поліцейський автомобіль, то обидва надають свідчення, що, при подальшому вивченні, виявляються двома версіями події, що різоче відрізняються. Це викликано відмінностями в їх місцезнаходженні і часі, коли вони звернули увагу на аварію. Могли вони обидва говорити правду? Відповідь, звичайно ж, «так», так як вони обидва розповіли про те, як вони це сприйняли, і тому повірили, що так воно і було. Цей останній аспект є ключовим. Наше сприйняття речей впливає на спогади про подію.

Сприйняття піддається впливу таких внутрішніх факторів як вік, вага, здоров'я, культурне виховання, гострота сприйняття і захоплення. Зовнішніми факторами, що впливають на сприйняття, є місце, де ми знаходимося, що робимо в цей час, яке освітлення і т.д. Ми сприймаємо те, що нам здається реальним [2].

Тому, якщо обидва друзі розповіли про те, що на їхню думку сталося, хоча при цьому їх сприйняття трохи відрізнялося, вони обидва говорили «правду». Цікаво те, що якби можна було скласти уявлення про реальну

ситуацію, тобто, про те, що насправді сталося, ми могли б знайти істотні відмінності в обох версіях; але при цьому обидва друзі говорили б правду!

Важливо про це пам'ятати при розслідуванні випадків, в яких порушується питання, що «він сказав, вона сказала». Був випадок, коли на поліграфологічне тестування прийшла подружня пара. Дружина звинувачувала чоловіка в рукоприкладстві, він все заперечував. Обом було призначено тестування, і справа мала легко вирішитися. Було очевидно, що один з них каже правду, а другий бреше. Але виявилось, що вони обидва говорили правду. Як таке могло бути? У будь-якій справі цього типу є чотири можливих результату:

1. Він каже правду, а вона бреше.
2. Вона каже правду, а він бреше.
3. Вони обидва брешуть.
4. Вони обидва кажуть правду.

В цьому випадку був вірний четвертий варіант. Чоловік вважав, що на нього напала дружина, а він відштовхнув її, намагаючись не заподіяти їй біль. А дружина вважала, що він спеціально вдарив її головою об стіну, щоб заподіяти їй біль. Для них обох, в їх сприйнятті це і було реальною ситуацією!

В даному контексті, правду можна визначити як навмисну, завершену предметну передачу (усну, письмову або жестову) спогад про людину, місце, речі і / або подію. При цьому, комунікатор (мовець) вірить в те, що це дійсно існує, існувало або сталося.

У свою чергу, неправда - брехня - це:

1. Свідома передача інформації іншій людині в усному, письмовому вигляді (наприклад, фальшивий чек) або жестами / мімікою (наприклад, фальшива посмішка), хоча комунікатор знає або підозрює, що вона не є вірною, або

2. Надання або опущення інформації з метою обману чи введення в оману того, хто намагається з'ясувати правду[8].

Людині з самого дитинства батьки, учителі говорять, що брехня недопустима з моральної і етичної точки зору. І вони ж показують на своєму

прикладі, що регулярна брехня цілком прийнятна. Дорослі розповідають дітям про зубних фей, Святого Миколая і інших створінь, яких не існує. Занижують вік дітей, щоб купити дешевший квиток. Таку брехню виправдовують тим, що вона «біла» або є етично необхідною. Тобто, усі ми брешемо! У більшості випадків ця брехня нешкідлива і навіть потрібна для соціальної взаємодії з іншими людьми. Така брехня є громадською умовністю: вона дозволяє уникнути конфліктів в міжособистісних стосунках і породжує доброзичливість. Подібна брехня, як правило, не представляє загрози нашому благополуччю, незалежно від того, брешемо ми самі або брешуть нам [2].

Існує і інший різновид обману, що завдає неприємностей, - це свідомо шкідлива і корислива брехня. На щастя, її найлегше виявити. В процесі соціалізації у людей виробляється відчуття провини і страху бути викритими в серйозній брехні і понести відповідне покарання, що призводить до появи видимих реакцій. Коли людина бреше, вона намагається уникнути відповідальності за неетичний, аморальний і/або незаконний вчинок. Більше того, ця брехня, швидше за все, зганьбить кого-небудь або введе в оману. В результаті у брехуна під впливом страху і провини з'являються видимі психофізіологічні реакції. Коли людина вирішує збрехати, у нього є два варіанти подальшого розвитку подій: брехати за допомогою опущення або спотворення інформації.

Як правило, брехуни вибирають стратегію опущення. Це мовчазна брехня, та і ризик не так великий, тому що не треба нічого вигадувати. Заперечуючи або опускаючи важливу інформацію, брехун вибирає шлях найменшого ризику бути викритим, він уникає правди і не несе відповідальності за вигадані відомості. Ця людина може виправдовувати приховання інформації тим, що не ображає моральність, не дає вигаданих відомостей, і, таким чином, може випробовувати меншу провину за пасивний обман. Проте, пасивний обман зазвичай містить елементи вигадки або відомостей про опущену інформацію, які компетентний поліграфолог може виявити при проведенні передтестової бесіди. Це змусить брехуна додати

вигадані відомості у свою розповідь, що психологічно посилить його страх бути виведеним на чисту воду.

Брехня за допомогою спотворення інформації, надання вигаданих відомостей, може вважатися активним обманом. Він вимагає більшої когнітивної активності, - відповідальності, винахідливості і аргументації, - а також вище ризик того, що нові відомості будуть суперечити первинним даним або можна буде довести, що вони вигадані. У цьому випадку ризик величезний. Коли підозрюваному задають питання, у нього є два варіанти: сказати правду або збрехати.

Якщо він вирішує говорити правду, то це дається йому легко, так як при цьому він відчуває себе вільно і витрачає на це дуже мало розумової енергії. Якщо ж він вибирає брехню, то слідом за цим він стикається з необхідністю приймати додаткові рішення і обмірковувати різні варіанти: наскільки серйозною буде брехня, які відомості додати, а які опустити, чи не будуть вони суперечити початкової інформації, яким буде покарання у разі викриття і т.д. Слід зауважити, що в такому випадку більшість з того, що каже той, що бреше, насправді є правдою.

Поліграфолог повинен вміти знаходити правдиві факти у вигаданій історії розумного брехуна. Фахівця не повинні вводити в оману емоції або голос співрозмовника. Щоб розібратися в показаннях, поліграфолог повинен сконцентруватися на подробицях, які можуть містити натяк на можливу брехню або навмисне приховування інформації.

Цей процес відбору необхідних відомостей можливий завдяки розумінню невербальної поведінки та оцінки ненавмисних словесних сигналів.

1.2 Фізіологічні та психологічні процеси, що дозволяють виявити брехню

Визначення правди і виявлення брехні - це область знань, заснована на наукових принципах. Ці наукові принципи базуються на даних, отриманих в

результаті дослідження фізіології і психології людини. Тому вкрай важливим є розуміння фізіологічних і психологічних процесів, які дозволяють точно визначити де правда, а де брехня.

Ключове фізіологічне джерело цих явищ знаходиться в вегетативній нервовій системі, в механізмі, який зазвичай називають «бей або бегі». Ця фізіологічна реакція виникає, коли людина свідомо чи несвідомо відчуває загрозу своєму безпосередньому благополуччю. Ця реакція включає широкий і характерний спектр фізіологічних змін, які виникають спонтанно і готують людини до опору і боротьби або ж до втечі від загрози.

Іншим менш поширеним явищем, пов'язаним з даними механізмом, є так званий механізм «замрі / прячься». Останній виникає в таких обставинах, коли людина дуже молода, дуже слабка або психологічно не здатна боротися або втекти. Хоча його рідше беруть до уваги, існування механізму «замрі / прячься» так само виправдано, як і «бей або бегі». Коли людина не може втекти і підозрює, що не перемає в боротьбі, бажання сховатися, щоб уникнути зіткнення з нездоланною силою, є чисто інстинктивним.

Таким чином, причетна досліджувана особа наражається на небезпеку бути викритою у брехні. Для неї ця загроза так само реальна і істотна, як і будь-яка інша. У цієї особи є все ті ж три варіанти вибору, які підказує їй інстинкт: битися, втекти або ж завмерти / сховатися.

Існує конфлікт між цими еволюційними механізмами і психологічної реальністю її ситуації, в результаті чого з'являються невербальні і вербальні індикатори, які досвідчений поліграфолог розпізнає і інтерпретує як ознаки реакції на загрозу. В даному випадку, загроза полягає у визнанні досліджуваної особи причетною, а відповідна психофізіологічна реакція може бути розцінена як брехня.

При дії механізму «бей або біжи » серце починає битися швидше, з'являється сухість у роті. Травлення зупиняється, так як вся кров, необхідна для виконання цієї функції, приливає від органів травлення до великих м'язів ніг, спини і рук, а також до мозку. Від цього виникає відчуття «бабочек у

животі». Зіниці розширюються, щоб пропустити більше світла і, таким чином, поліпшити видимість. На руках з'являється гусяча шкіра, що викликано пилоерекцією (скороченням м'язів, яке піднімає волосся), і подих частішає, так як йде підготовка зіткнутися із загрозою. Слух і нюх також посилюються і загострюються. Це все інстинктивні реакції, їх легко помітити і практично неможливо придушити.

Фізіологи виявили, що однією з умов виживання будь-якого організму є підтримання ідеального внутрішнього середовища, позбавленого негативного стресу або погроз. Це називається гомеостаз. У людей гомеостатичний стан досягається за рахунок нормального функціонування нервових систем:

1. Центральна нервова система (ЦНС) складається з головного і спинного мозку.

2. Всі інші нервові шляхи є частиною периферичної нервової системи, яка розділена на соматичну нервову систему і вегетативну нервову систему (ВНС).

(А) Соматична нервова система здійснює довільний контроль діяльності скелетної мускулатури. Наприклад, контролюється і направляється рух рук і кистей за допомогою скелетних м'язів через соматичну нервову систему.

(В) Вегетативна нервова система, як було згадано раніше, контролює мимовільні фізіологічні функції тіла, а також робить істотний вплив на психіку. Вегетативна нервова система іннервує гладку мускулатуру, залози і органи, функціонування яких зазвичай не піддається свідомому контролю. Людина не дає команду своєму серцю: «Бейся, бейся, бейся», - але, тим не менш, серце б'ється. Людина не думає: «Дихай, дихай, дихай», - але все ж процес дихання йде. За виконання цих функцій відповідає вегетативна нервова система. Функціонально вегетативна нервова система розділена на парасимпатичну нервову систему (ПСНС) і симпатичну нервову систему.

Парасимпатична нервова система виконує функцію, що обслуговує або гальмує. Вона відповідає за збереження енергії і забезпечення виконання життєво необхідних функцій, таких як травлення і виведення відходів. Крім

того, вона стримує збудження симпатичного відділу і підтримує гомеостатичну рівновагу. Таким чином, вона зберігає фізіологічні ресурси.

Симпатична нервова система - це наша «система аварійної ситуації» або ж система дії. Це система, що викликає все ті несподівані і швидкі зміни, які виникли в вищеописаному прикладі.

Головний мозок безперервно бореться з численними психологічними і фізіологічними стрес-факторами, щоб підтримати стан гомеостазу або повернутися в нього за допомогою скоординованої діяльності парасимпатичної і симпатичної нервової систем. Мозок уповільнює биття серця, посилаючи йому парасимпатичний нервовий імпульс, або прискорює його, посилаючи симпатичний імпульс.

Він безперервно здійснює фізіологічну регуляцію об'ємної швидкості кровотоку. Як правило, парасимпатична нервова система стимулює діяльність органів черевної порожнини, які відповідають за травлення і виведення відходів життєдіяльності, в той же час знижуючи активність органів грудної клітини та зберігаючи енергію шляхом уповільнення серцебиття, зниження кров'яного тиску і частоти дихання. Симпатична нервова система знижує активність органів черевної порожнини (тому що немає необхідності в перетравленні їжі або виведенні відходів, якщо виникає серйозна загроза життю) і стимулює діяльність органів грудної клітини, щоб забезпечити приплив кисню до частин тіла, які можуть допомогти індивіду вижити.

Таким чином, парасимпатична нервова система постійно намагається урівноважити активність симпатичної нервової системи, щоб зберегти енергію і забезпечити нормальне функціонування організму. Однак, часто ці спроби виявляються приречені на поразку. У деяких ситуаціях переважає збудження симпатичної нервової системи, що викликає раптові неконтрольовані зміни для підготовки до загрози. Серцебиття частішає і в кров викидається підвищена доза адреналіну. Збільшення об'ємної швидкості кровотоку і рівня адреналіну викликає підвищення кров'яного тиску.

Вітторіо Бенуссі, італійський вчений у 1913 року проводив експерименти з виявлення брехні і міг сформулювати метод інтерпретації дихальних циклів у досліджуваних, щоб визначити, чи були їхні відповіді правдивими чи ні. Бенуссі виміряв відрізок часу, який необхідний людині для того, щоб здійснити дві різні частини одного акту дихання: вдихання (вдох) і видихання (видих). В результаті його високоточних досліджень було доведено, що при свідомій брехні період вдихання у випробуваного скорочувався, а період видихання тривав довше. Він назвав це співвідношенням вдишу і видиху досліджуваної особи. Зміна циклу дихання наведено у Додатку А.

Коли у людини одночасно з'являються дві суперечливих установки, йому стає некомфортно. «Установки» або «знання», про які йде мова, можуть включати в себе особисте ставлення і переконання, усвідомлення своєї поведінки і факти. Ця теорія є однією з найбільш популярних і детально вивчається в рамках соціальної психології.

Дисонанс виникає, коли людина усвідомлює логічну невідповідність своїх установок.

Це відбувається, якщо одна установка суперечить іншій. Наприклад, усвідомлення того, що брехати негарно, яке прийшло в момент, коли людина бреше, - суперечливо. Таке протиріччя викликає дисонанс, який виражається у вигляді тривоги, почуття провини, сорому, злості, збентеження, стресу та інших негативних емоційних станів.

Ці негативні стани, в свою чергу, викликають фізіологічні зміни.

Спеціаліст по роботі з поліграфом Клів Бакстер висунув теорію психологічної схильності. Психологічна схильність обумовлена тим, що людина, якій поставили кілька запитань, подумки зосередиться на питаннях, які для нього найбільш важливі, так як вони представляють для нього найбільший інтерес або пряму загрозу його стану в даний момент. Важливість питання визначається самим обстежуваним.

У передтестової бесіді використовуються питання, безпосередньо пов'язані зі скоєним злочином. Вони становлять найбільшу небезпеку для

винного підозрюваного, тому що йому доведеться або зробити визнання, або придумати брехню на ходу. Порівняльні питання націлені на виявлення порушень і дрібних проступків в минулому невинних підозрюваних. Страх бути спійманим на брехні, що представляє найбільшу загрозу, що відносяться до справи або порівняльні питання викличуть відповідні фізіологічні зміни, які виявляться за допомогою брехливої поведінки.

Використовуючи і порівняльні питання, що стосуються справи, і маючи можливість спостерігати і виявляти зміни, що є ознаками симпатичного збудження, досвідчений поліграфолог може контролювати психологічний стан підозрюваного і розуміти, чи говорить він правду чи бреше.

Розглянемо наступний приклад, в якому людина бреше, повідомляючи правдиві факти, але при цьому він спотворює ситуацію самої манерою подачі інформації. Чоловік повертається пізно ввечері додому, а його дружина хоче дізнатися, де він був. Він саркастично відповідає: «Разважався з подружкою!» - і він дійсно якраз цим і займався. А тепер уявімо ситуацію, коли цей же чоловік зателефонував додому і повідомив дружині, що затримається на роботі допізна. Він сказав, що зробить перерву на вечерю, потім ще попрацює і прийде додому. Замість того, щоб працювати до 17:00, він пропрацював до 17:30. Потім зустрівся з подружкою, повечеряв з нею, зняв кімнату в готелі, повернувся в офіс, щоб забрати деякі документи і потім поїхав додому. Він сказав дружині правду. Він працював допізна, повечеряв, повернувся в офіс і після відправився додому. Він опустил деякі важливі деталі, таким чином, збрехав, не повідомляючи про деякі факти. Якби він сказав в своє виправдання, що йому довелося затриматися на нараді, то він би вже використовував активну брехню, яка з більшою ймовірністю могла б бути виявлена.

Будь-який опитуваний буде трохи хвилюватися і нервувати, тому не можна розраховувати на те, що він буде відповідати спокійно - і це цілком природно. Люди, які говорять правду, трохи хвилюються, що поліграфолог може бути недостатньо кваліфікований, і з цієї причини може звинуватити їх у злочинах, яких вони не скоювали. Брехуни бояться, що поліграфолог виявиться

кваліфікованим фахівцем і дізнається про те, що це саме на них лежить повна або часткова відповідальність за розслідувану справу. Джеймс Матті називає це «страхом помилки» у невинної людини і «надією на помилку» у винного.

Значною мірою тривогу опитуваного, що говорить правду, можна знизити, а страх причетного до злочину - посилити за допомогою правильно проведеної передтестової бесіди.

Кожен підозрюваний, щирий і нещирий, при проведенні передтестової бесіди перебуває в збудженому емоційному стані, яке викликане страхом. Щирі підозрювані бояться, що некомпетентний поліграфолог помилково звинуватить їх у злочині, якого вони не скоювали. Нещирі підозрювані бояться, що компетентний поліграфолог звинуватить їх у тому злочині, який вони скоїли.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ АСПЕКТІВ ПЕРЕДТЕСТОВОЇ БЕСІДИ ЯК СПОСОБУ ВИЯВЛЕННЯ ПРИХОВАНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

2.1 Організація та алгоритм застосування передтестової бесіди

Для забезпечення об'єктивності результатів опитування повинні бути дотримані умови щодо: відповідності приміщення та належного фізичного та психологічного стану особи, відносно якої проводиться тестування.

У разі потреби, якщо особа вільно не володіє мовою, якою буде проведено опитування, до участі може залучити перекладача.

Для проведення опитування використовується спеціально обладнане або пристосовується наявне службове приміщення, яке відповідає таким вимогам:

площа - не менше 10 - 15 м²;

висота - не менше 2,5 м;

стіни приміщення пофарбовані в нейтральні пастельні кольори (світло-бежевий, білий, сірий тощо), без деталей (картин, календарів, оздоблення тощо), які відвертають увагу;

захищеність від впливу зовнішніх факторів (яскраве світло, шум та інші фактори), які можуть вплинути на об'єктивність опитування.

Рекомендоване розташування апаратури та положення поліграфолога і опитуваної особи під час ПФД зображено на рис. 2.1.

Рекомендований час психофізіологічного дослідження з використанням поліграфу:

- предтестова бесіда – від 40 хвилин до години;
- психофізіологічне дослідження – від 2 до 3 годин.

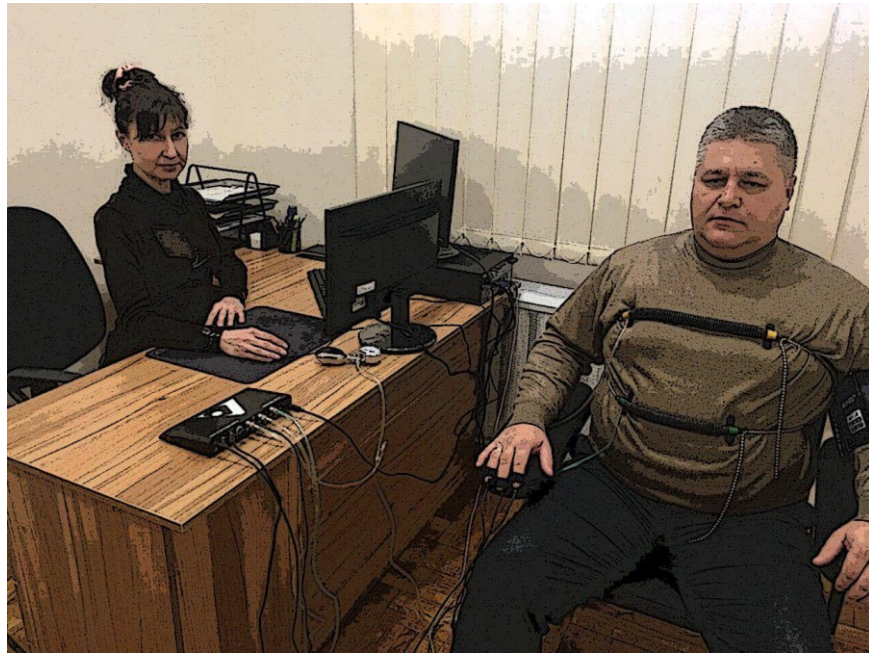

Рис. 2.1. Рекомендоване розташування апаратури та положення поліграфолога і опитуваної особи під час ПФД

Опитування із використанням поліграфу не проводиться стосовно осіб віком до 18 років, а також якщо у опитуваного виявлено:

- гострий період соматичних та психічних захворювань;
- гострий больовий синдром;
- захворювання, що супроводжуються вираженою серцево-судинною, дихальною недостатністю;
- травми, анатомічні дефекти та обмороження пальців рук, ампутація верхніх кінцівок;
- вроджене чи набуте слабоумство середнього та важкого ступенів;
- регулярне вживання сильнодіючих препаратів або психотропних речовин, що впливають на функціонування центральної нервової, серцево-судинної чи дихальної системи.

Якщо у особи виявлені вищевказані захворювання рекомендовано отримати від останнього медичну довідку яка підтверджує діагноз.

Опитування із використанням поліграфу не проводиться щодо особи у стані вагітності.

Опитування із використанням поліграфу також не проводиться, якщо:

- спеціаліст-поліграфолог безпосередньо підпорядкований особі, яка є об'єктом опитування;
- об'єкт опитування є близькою особою для спеціаліста поліграфа;
- існує конфлікт інтересів.

Якщо спеціаліст-поліграфолог підпорядкований особі, яка є об'єктом опитування з використанням поліграфу, опитування проводиться іншим спеціалістом, не підпорядкованим цій особі.

Алгоритм проведення психофізіологічного дослідження:

Спеціаліст-поліграфолог починає своє дослідження після того як отримав завдання на проведення опитування із використанням поліграфа. Вивчає наявні матеріали, у разі виникнення або уточнення питань стосовно дослідження отримує від ініціатора додаткові пояснення щодо поставлених запитань, після чого визначає дату, місце та умови опитування, про що повідомляє ініціатора. Обов'язково, якщо проводиться спец тестування отримує від ініціатора довідку про обставини події.

Ініціатор з дотриманням конфіденційності здійснює організаційне та оперативне забезпечення опитування на всіх етапах, у тому числі явку особи у визначений термін та місце.

Обов'язково ознайомлює опитуваного з пам'яткою про проходження ПФД.

Перед початком опитування спеціаліст-поліграфолог пропонує опитуваній особі власноруч заповнити заяву про надання згоди на проведення опитування з використанням поліграфу, отримує та підписує від опитуваного анкету. З'ясовує у опитуваного його фізичний або психологічний стан. У разі встановлення, що особа перебуває хоча б в одному з наведених станів, дослідження не проводиться.

Після цього спеціаліст-поліграфолог в бесіді з опитуваним переконується у добровільній згоді особи на проведення опитування, відсутності примусу або тиску з боку сторонніх чи заінтересованих осіб. У разі підтвердження добровільної згоди спеціаліст-поліграфолог засвідчує заяву про добровільну

згоду особи до участі в проведенні тестування із застосуванням поліграфа своїм підписом.

Якщо людина вагається і не впевнена в необхідності проходження поліграфного обстеження, то наводяться всі аргументи в її доцільності, і проведенні даної процедури виключно в його власних інтересах, розвіяти всі сумніви і, так би мовити, «розбити» все його доводи піти від перевірки.

Потрібно переконати його в тому, що ця процедура привести всі аргументи в її доцільності, розвіяти всі сумніви і, так би мовити, «розбити» все його доводи піти від перевірки. Можна навести кілька прикладів, як позитивних випадків проведення обстежень, що зняли необгрунтовані звинувачення, так і випадків відмови, які відіграли негативні моменти. Звичайно, не повинно бути яких-небудь залякувань, необхідно пояснити, що відмова від поліграфної перевірки не буде звинуваченням.

Одночасно опитуваному роз'яснюється, що поліграф не завдає шкоди життю, здоров'ю людини та навколишньому середовищу, про що відмічається у заяві про добровільну згоду.

У процесі проведення опитування особа має право в будь-який момент відмовитись від подальшої участі в його проведенні, або відповідати на будь-яке запитання, що не свідчатиме про приховання або недостовірність інформації, що нею надається.

З опитуваним обговорюється зміст запитань, які будуть йому поставлені. Запитання не можуть стосуватися приватного або сімейного життя опитуваного, обмежувати свободу думки, совісті, релігії або вираження поглядів.

У процесі опитування спеціаліст-поліграфолог ставить тільки ті питання, що були попередньо обговорені з особою, яка опитується.

Спілкування спеціаліста-поліграфолога з особою, яка опитується, ведеться мовою, якою особа володіє. Якщо спеціаліст поліграфолог та особа, яка опитується, не можуть спілкуватися однією мовою, ініціатор залучає до проведення опитування перекладача.

Під час опитування за письмовою згодою опитуваного виключно для фіксації дотримання порядку, можуть використовуватись аудіо - та відеозапис.

Спеціаліст-поліграфолог повинен забезпечити збереження усіх матеріалів дослідження (поліграми, аудіо- та відеозапис) та несе персональну відповідальність у разі їх втрати.

Підготовчий етап:

- Спеціаліст-поліграфолог починає своє дослідження після того, як отримав завдання на проведення опитування із використанням поліграфу. Особисто вивчає матеріали, які надійшли разом із завданням. У разі виникнення або уточнення питань стосовно дослідження отримує від ініціатора додаткові пояснення щодо поставлених запитань, після чого визначає дату, місце та умови опитування, про що повідомляє ініціатора.
- Складає питання, узгоджує їх з ініціатором дослідження та у разі необхідності з дотриманням алгоритму складання тестових питань та методики проведення тестування корегує питання;
- У разі неможливості проведення опитування (некоректно поставлені питання ініціатором, незадовільний стан здоров'я опитуваної особи, не забезпечення необхідних умов для проведення тестування та інше) спеціаліст письмово (із зазначенням причин) інформує про це ініціатора опитування;
- Ініціатор дослідження підготовлює приміщення для проведення перевірки відповідно до зазначених умов;
- Ініціатор з дотриманням конфіденційності здійснює оперативне забезпечення опитування та забезпечує явку особи у визначений термін та місце;
- Спеціаліст - поліграфолог підготовлює питання, які планується поставити перед особою, яка буде проходити ПФД. Вказані питання повинні бути підготовлені за наступним напрямком: по-перше, визначаються релевантні питання стосовно перевірки, по-друге, готується приблизний перелік

контрольних запитань, з урахуванням застосування питань ймовірної або керованої брехні;

- Проводиться перевірка апаратури (поліграф, аудіо - та відео - пристрої).

Чим легше невинної досліджуваної особі розслабитися, тим легше спеціалісту прийти до вірного висновку. Чим легше винної досліджуваної особі сконцентруватися на своєму бажанні «зняти камінь з душі», а не на страху бути покараним, тим легше йому зробити визнання. Обстановка повинна бути не настільки комфортною, щоб відволікати людину, але вона повинна бути підбадьорюючою і безпечною.

У поліграфолога повинен бути стілець вище, ніж стілець підозрюваного, тому що висота дає психологічне відчуття переваги. Зовні і всередині приміщення не повинно бути джерел шуму або інших відволікаючих чинників. В приміщенні не повинно бути стаціонарного телефону, а всі мобільні телефони повинні бути вимкнені або переведені в безшумний режим. У приміщенні повинні бути засоби спостереження - двостороннє дзеркало або відеокамера.

Дистанція між поліграфологом і досліджуваною особою повинна виходити за зовнішні кордони особистої зони і складати приблизно 1,2 м. Ця відстань гарантує, що досліджувана особа не буде проявляти неприродну захисну поведінку, що могло б бути помилково витлумачено як брехлива поведінка або інсценування. Під час проведення бесіди єдиний випадок, коли має місце викликати таку поведінку - це коли досліджувана особа приймає рішення спробувати збрехати у відповідь на одне із запитань.

Спеціаліст може робити нотатки під час бесіди, так як їх поведінка під час письма і вплив цієї поведінки можна порівняти з певними реакціями досліджуваної особи. Будь-яка несподівана зміна поведінки поліграфолога при нотуванні, чи складе він паузу або швидко почне щось писати, приверне увагу досліджуваної особи до того, що в даному процесі відбулася зміна і, в кінцевому підсумку, вплине на його вербальну і невербальну поведінку.

Поліграфолог повинен підтримувати відкриту позу. Його мета - постаратися не зіпсувати бесіду демонстрацією негативної невербальної поведінки. Люди, які грають підпорядковану роль, слідуєть еволюційної тенденції наслідування невербальної поведінці домінуючого індивідуума, невербально йому повідомляючи: "Я такий же, як ти - будь ласка, симпатизуй мені." З цієї причини, досліджувана особа може неусвідомлено прийняти рішення копіювати або наслідувати поведінку поліграфолога. Якщо таке відбувається, а спеціаліст в цей час проявляє захисну невербальну поведінку, це негативно вплине на оцінку невербальної поведінки досліджуваної особи. А невербальна поведінка, що сприяє спілкуванню, навпаки, пошле підсвідомий сигнал підозрюваному, завдяки чому встановиться атмосфера відкритості та довіри.

Поліграфолог повинен використовувати свої спостережливність і розум, щоб розуміти і оцінювати вербальну і невербальну поведінку підозрюваного. Він повинен бути наполегливим і показати, що ніколи не здається ні внутрішньо, ні зовні. Якщо спеціаліст висловить осуд, створена атмосфера, яка допомагає підозрюваному зізнатися, зникне. Тому він повинен проявляти співпереживання і розуміння. Без розуміння неможливо висловити співпереживання. Тому що поліграфолог повинен донести до підозрюваного думку, що він дійсно може увійти в становище іншої людини, відчувати його напругу, тиск умов і обставин, які існували в момент вчинення злочину.

Підозрюваному необхідно відчувати, що його почуття, мотиви і страхи розуміють. Приділяючи час створенню цієї атмосфери взаємодопомоги та співпереживання, винний підозрюваний отримує можливість закінчити протистояння, забути свої страхи і налаштуватися на співпрацю в цій емоційно підбадьорюючій обстановці.

Поліграфолог повинен здаватися щирим в розмові та поведінці. Він повинен виходити з позиції помічника, позиції щирої турботи про підозрюваного і його скрутному становищі. Він повинен вірити, що "правда" - це, в першу чергу, засіб і результат (product of and answer for) для

підозрюваного; він повинен продемонструвати підозрюваному, як щирість допоможе йому самому.

Щоб досягти своєї мети, поліграфолог повинен вміти спілкуватися і будувати відносини з широким колом людей, розмовляти і мати справу з людьми всіх верств суспільства, від чорнороба до керівника вищої ланки, від неграмотного бродяги до професора коледжу. З цієї причини перед поліграфологом встає проблема мовної культури: він повинен розмовляти на такому рівні спілкування, який зрозумілий підозрюваному, але при цьому його мова не повинна звучати неприродно або зверхньо.

Поліграфолог постійно прагне до того, щоб краще розуміти людську поведінку. Він не перестає вчитися і прагнути до більш високих рівнів розуміння. Чому люди брешуть? Чому вони вирішують говорити правду? Які перешкоди потрібно усунути, щоб розчистити шлях для отримання визнання? Все це робить його хорошим консультантом, яким він і повинен бути, так як він консультує людину щодо прийняття надзвичайно важкого рішення: говорити правду, незважаючи на можливі наслідки. Він повинен навчитися демонструвати досліджуваній особі ті переваги, які він отримає, кажучи правду, в той же час зменшуючи страх досліджуваної особи понести покарання. Він повинен вірити в правду; він повинен жити нею і бути прикладом для досліджуваної особи.

Тому успішний поліграфолог ніколи не іронізує, не насміхається, не залякує, не принижує, не поводить себе упереджено, не викликає ворожнечу, не говорить абсурдних речей, не втрачає самовладання і не дає порожніх обіцянок. Він професіонал, він шукач правди. У нього немає причин точити зуб на підозрюваного. Він тут не для того, щоб судити. Він справедливий і розуміє, що він хороший слухач. Але найважливіше те, що він контролює ситуацію. Він супроводжує винну досліджувану особу протягом усього шляху від заперечення до правди, а невинну досліджувану особу переконує в тому, що її невинність буде підтверджена. Є такий вислів, що кращі продавці - це люди, хто вірять в те, що вони продають. Поліграфологи продають правду.

2.2. Психологічні аспекти передтестової бесіди

Спеціаліст, який проводить СПФІ повинен чітко уявляти особливу важливість для успішного тестування таких його елементів, як передтестову, всередині тестову і післятестову співбесіду. Тактично правильно побудована і проведена співбесіда забезпечує до 50% успіху перевірок з використанням поліграфічних пристроїв.

Значимість вивчення психологічних аспектів організації і проведенні спеціальних психофізіологічних досліджень з використанням поліграфа важко переоцінити хоча б тому, що професія поліграфолога відноситься до типу "Людина - Людина". Багатогранність цієї професії передбачає також і роботу фахівця в системах "Людина - Техніка" і "Людина - Знакова система", але, як відомо, суб'єктом професійного інтересу поліграфолога є кожен конкретний обстежуваний - людина з його системою нервово-психологічної організації, особистість з її свідомістю і емоціями. Тому для організації та ефективного проведення поліграфічних обстежень поліграфологові необхідно знати і вміло використовувати досягнення психологічної науки.

З іншого боку, сам поліграфолог - теж особистість зі своїми психологічними особливостями, тому, важливим завданням є вміння фахівця володіти собою, ефективно регулювати свій психологічний стан, в залежності від завдань обстеження застосовувати різні професійно-психологічні ролі.

У нашій країні коло спеціальностей, на базі яких можна отримати освіту поліграфолога, не обмежений психологічною, тобто, можна бути поліграфологом, не маючи базової психологічної освіти, тоді як, в ряді інших держав, це неможливо. Однак, це не виключає необхідність знання поліграфологом основ психології та вміння використовувати їх в практиці своєї роботи.

Досвідчені фахівці, що працюють з поліграфічними пристроями при опитуванні громадян, знають, що особи, що їх проходять завжди відчувають більш-менш виражене емоційне напруження, особливо на перших етапах

тестування. Це підвищене емоційне напруження викликається безліччю факторів, наприклад, побоюванням за деякі теми і питання тестування, навіть за умови, що опитуваної особі приховувати особливо нічого. Або недовірою до техніки - «как б не вдарило струмом, ... а це не шкідливо, на мене не будуть впливати будь-які електричні поля?» Чи боязнь виглядати нерозумно, не зрозуміти питань, відповіді не так і не в час. З огляду на те, що спочатку підвищена або що виникла в ході тестування через неправильні дії фахівця, емоційна напруженість часто призводить до спотворення власне результатів тестів і помилкових висновків, слід вміти її виявити, усунути або хоча б не сприяти її розвитку.

На перших етапах передтестової бесіди фахівець може помітити зовнішні ознаки емоційного хвилювання: досліджувана особа скута, затиснута або навпаки рухи її поривчасті, навіть як би погано координовані (може спробувати переставити стілець, на який запропоновано сісти, почати знімати піджак, хоча це йому не пропонувалося і т.д.). На обличчі тестованого відзначається вираз невпевненості, настороженості, губи тремтять, можуть спостерігатися навіть судоми м'язів обличчя, в ході всієї передтестової бесіди може бути «приклеєна посмішка». У суб'єкта може спостерігатися дрібне тремтіння рук, колін. Голос при відповідях звучить то глухо, то дзвінкіше; в ході бесіди даються тільки односкладові і однотипні відповіді або мова переривчаста, сумбурна, досліджувана особа плутається у відповідях. Підвищене емоційне напруження може виражатися в загальному поведінковому різко негативному, войовничому (аж до відмови від тестування) відношення суб'єкта як до опитування в цілому, так навіть до особистості фахівця.

На поліграмах в ході передтестової або всередині тестової бесід без пред'явлення будь-яких стимулів (наприклад, при включеному приладі без пред'явлення тестів) спостерігається прискорене і не рівномірне дихання з глибокими («приреченими») зітханнями. Частота серцебиття підвищена, можуть спостерігатися різкі неоднозначні перепади артеріального тиску (то підвищення, то зниження); на кривій ЕДА - множинні хвилі з різноманітною

амплітудою. Зазвичай у осіб з підвищеним емоційним напруженням такі криві спостерігаються при пред'явленні перших трьох чотирьох стимулів в перших двох тестах (іноді на все стимули цих тестів незалежно від їх специфіки). Потім, якщо фахівцеві вдається переконати опитуваного в своїй компетентності і не упередженості, встановити з тестованим відносини по типу «діалога», то дані реакції зникають, поступаючись місцем специфічним для кожної особи вираженим реакціям на певні емоціогенні стимули.

Особи, які проходять перевірку з використанням поліграфа, завжди відчують більш-менш виражене емоційне напруження, особливо на перших етапах тестування. Підвищене емоційне напруження може бути викликано і в осіб, яким нема чого приховувати, наприклад, через їх недовіри до фахівця, техніці, побоювання можливого удару струмом або шкідливого впливу будь-яких полів і ін.

З огляду на те, що емоційна напруженість, що спочатку була підвищеною або виникла в ході тестування через неправильні дії фахівця, часто призводить до спотворення результатів перевірки і помилкових висновків, слід вміти її виявити, усунути або хоча б не сприяти її розвитку.

Як правило, при тестуванні у тривожної і правдивої людини фон спочатку буде підвищеним, а потім знизиться. У людини, причетної до факту, що перевіряється, фон або підвищиться або залишиться на рівні.

Сутність процедури і принцип роботи поліграфа необхідно викладати з урахуванням інтелектуально-освітнього рівня опитуваної особи. Спеціаліст повинен роз'яснити опитуваній особі повну безпеку для його здоров'я заходу, що проводиться. У даній ситуації цілком доречні порівняння поліграфа з медичними приладами, з якими опитуваний напевно стикався у своєму житті (вимірював тиск, робив кардіограму і т.п.). Необхідно повідомити йому елементарні відомості про психофізіологічні зміни, що відбуваються в організмі людини при спробі приховати будь-яку інформацію. В якості доступного прикладу можна використовувати приклад з почервонінням особи у людини, що говорить неправду, нагадати йому його відчуття зі шкільного віку,

коли намагався приховати перед батьками погану оцінку і т. д. (виявлення слідів пам'яті, неузгодженість організму на брехню, тому що з дитинства вселяють, що брехати - це погано і ін.).

Присутність підвищеного емоційного напруження на етапі попереднього проведення передтестової співбесіди в 90% випадків не обумовлено тим, що досліджувана особа прагне обдурити прилад, так як їй є що приховувати. Виникнення вираженої емоційної напруженості в ході тестування може бути результатом дійсного «вихода» фахівця на «хворобливі» для суб'єкта особливості його біографії або особистості. А можливо це обумовлено серйозними поведінковими помилками фахівця, які призвели до виникнення негативного ставлення досліджуваної особи до процедури опитування. Для того щоб не виникало подібних помилок, слід чітко дотримуватися певних рекомендацій і правил при проведенні всіх етапів тестування.

Передтестова бесіда повинна починатися зі знайомства з кандидатом, в прямому сенсі цього слова. Вивчивши заздалегідь анкету кандидата, зустрічати його словами: «Добридень, Микола Миколайович. Проходьте, будь ласка, сідайте. Мене звуть Ганна Геннадіївна. Я спеціаліст-поліграфолог, який буде з Вами працювати». Первинне звернення до суб'єкта по імені-по батькові абсолютно необхідно. Потім манера звернення може змінюватися:

- у зверненні до досліджуваної особи молодого віку можна поступово перейти на повне ім'я (Микола), особливо, якщо фахівець хоча б трохи (зовні) старше опитуваного. Це буде більш звичним, а, отже, більш комфортним стилем спілкування для суб'єкта. При цьому досліджувана особа повинна як і раніше звертатися до поліграфолога на ім'я по батькові;

- якщо кандидат трохи старше або приблизно одного віку зі спеціалістом, найбільш оптимальним буде звернення один до одного на ім'я по батькові протягом всього тестування;

- в разі якщо опитуваний приблизно одного віку (або трохи молодші) фахівця, займає досить високе становище у суспільстві (або високооплачувану посаду) і прагнути чинити моральний тиск на поліграфолога, то в звернення до

нього слід з самого початку розставити пріоритети - «він» - «повне ім'я», «спеціаліст» - тільки «ім'я по батькові».

У всіх випадках слід ввічливо, але наполегливо проводити лінію, що Ви керуєте бесідою, а не тестований.

- якщо кандидат набагато старше фахівця, до того ж володіє неспокійним, невпевненим у собі характером, то з метою зниження загальної нервової емоційної напруги і встановлення більш довірчих відносин, між суб'єктами процесу, можна дозволити називати себе по імені, як і раніше звертаючись до досліджуваної особи на ім'я по батькові. Особливо це можна рекомендувати в парі «кандидат-спеціаліст» - «чоловік-чоловік» і «жінка-жінка». В усіх випадках не слід довірчі відносини переводити в панибратські, фривольні (особливо в парі «жінка - чоловік» і «чоловік - жінка»).

Після першого знайомства фахівець повинен в загальних рисах розповісти про майбутнє тестування. В даний час завдяки засобам масової інформації у населення з'явилося загальне, але часто не вірно сформоване, враження про «детектор брехні» (поліграф), тому не слід замовчувати (або намагатися обдурити) це питання в співбесіді з кандидатом.

Спеціаліст повинен роз'яснити опитуваному повну безпеку заходу, що проводиться, для його здоров'я. У даній ситуації цілком доречні порівняння поліграфа з медичними приладами, обстеженням на яких суб'єкт піддавався раніше (кардіографи, енцефалографи та ін.).

Необхідно повідомити йому елементарні відомості про психофізіологічні зміни, що відбуваються в організмі людини при спробі приховати будь-яку інформацію. Як доступний приклад можна використовувати приклад з почервонінням особи у людини, що говорить неправду.

Недоцільно давати надмірно глибокі роз'яснення про реакції, що відбуваються, варто згадати лише про комплексність реєстрації ряду показників, яка дозволяє виключити будь-яку помилку в трактуванні результатів тестування.

Слід ще раз зупинитися на добровільності проходження даного тестування, можливості перервати його в будь-який момент, що не спричинить будь-яких обмежень його цивільних прав, наприклад, не можуть бути єдиною причиною відмови від прийому на посаду.

Окремо слід обумовити, що результати тестування надаються для ознайомлення тільки роботодавцю (як варіанти - працівникові кадрового апарату, безпосередньому керівнику і т. д.) і будуть використовуватися тільки в зв'язку з вирішенням кадрових питань (як варіанти - для цілей професійної придатності і профорієнтації, для вирішення питання про кадрові перестановки, з метою проведення службових розслідувань).

Потім фахівець починає розмовляти з кандидатом виходячи з матеріалів заповненої ним анкети. При цьому не слід починати бесіду з питань: «Як Вас звати?», «Де Ви живете?» або «Дата вашого народження ...?» Так як у досліджуваної особи негайно з'явиться враження, що ви про нього нічого не знаєте, і не готувалися до зустрічі з нею.

В даний час безліч наукових джерел з психології, геронтології, медицини, фізіології надають різну інформацію про статеві і вікові особистісні відмінності. В даному розділі ми не будемо зупинятися на питаннях фізіології чоловічого або жіночого організму, а так само окремих вікових груп, що впливають на параметри, що реєструються при проведенні ПФД.

Спробуємо розглянути тактичні особливості проведення тестування в залежності від психологічних аспектів різних груп досліджуваних.

Найважливіший аспект особистісного розвитку, який виявляє традиційні статеві відмінності, включає інтереси, переваги, ідеали, установки і особистісні цінності. Безсумнівно, і те, що в розвиток статевих відмінностей, як в здібностях, так і в особистісних рисах, вносять свій вклад не тільки біологічні фактори, але і культуральні.

В існуючих культурних умовах чоловіки в загальному, описовому сенсі відрізняються швидкістю і координацією великих рухів тіла, кращою

просторової орієнтацією та іншими просторовими здібностями, технічним і математичним мисленням.

Жінки схильні до переваги в мануальній спритності, швидкості і точності сприйняття, пам'яті, швидкості мови і інших завданнях, що включають механізми мови.

В якості основної відмітної риси характерологічних особливостей жінок від чоловіків можна виділити емоційність. Жінки легко піддаються почуттю страху перед безпосередньою загрозою, усвідомлюючи незначність своєї фізичної сили. Високою емоційністю жінок обумовлений і характер розумових процесів, що відрізняється більшою конкретністю порівняно з чоловіками. В цілому жінки кілька програють чоловікам в емоційній адаптації.

Жінки менше забувають, але набагато частіше, ніж чоловіки спотворюють спостережені факти. У жінок менше, ніж у чоловіків розвинена здатність до сумнівів, причому «доказом» вірності своїх поглядів у жінок є не аналіз події, а почуття.

Інша найбільш стійка статева відмінність - це велика агресивність чоловіків. Біологічно цьому сприяє більший розмір і м'язова сила чоловіків, а також статеві гормони. Великий вплив робить культурне середовище. У нашій культурі статеві відмінності в агресивності проявляються з раннього дитинства. Статистичні дані по злочинам і правопорушенням, так само підтверджують позицію більшої агресивності у чоловіків, ніж у жінок. Застосування різних особистісних опитувальників виявляє подібні статеві відмінності в прагненні до лідерства або домінування. І хоча домінування повністю не аналогічно агресивності, але кореляції досить високі.

Існують так само певні вікові психологічні особливості особистості, які можуть зробити істотний вплив на результати опитувань з використанням поліграфа і обумовлюють деякі тактичні прийоми його проведення.

Одним з важливих якостей є сугестивність, яка досягає найвищої точки в віці 7-8 років, потім починає різко знижуватися (Shuttleworth F. K., 1949). Але і дорослі люди, що відрізняються підвищеною підозрілістю, невпевненістю в

собі, зайвою довірливістю, можуть бути сильно схильні до навіювань. Зазвичай люди у віці 45-55 років мають меншу сприйнятливості, як до групової думки, так і до думки фахівця, ніж більш молоді особи (Marple, С.Н., 1933). Люди похилого віку більш «консервативні», як правило, дотримуються своєї думки і не схильні, її міняти.

Приблизно в період 15-25 років спостерігається різке зростання числа захоплень і схильності до змін, яке відбувається, ймовірно, в результаті розширення життєвого досвіду. Принципові зміни між 25 і 55 роками полягають, зокрема, в зниженні інтересу до діяльності, пов'язаної з фізичними навичками, сміливістю, авантюризмом. Більш зрілі люди набагато більше переживають щодо своєї роботи та емоційної пристосованості до життя, зате краще соціально адаптовані до сім'ї і іншим родичам (Strong, Е.К., 1943, Brozek J.1955).

Існують певні вікові тенденції в розвитку інтелекту, пам'яті і сприйняття. Існує певна вікова межа інтелектуального розвитку. Відомо, що зростання результатів тестів на розумовий розвиток триває принаймні до 30 років.

Разом з тим для індивідів, що володіють розумовими здібностями вище середнього рівня, розумовий розвиток може тривати протягом усього життя. Особи старшого віку так само здатні навчатися майже так само добре, як і молоді, але, коли умови завдання, що перед ними стоять, не суперечать сформованим раніше стереотипам поведінки. Пік творчих досягнень в живопису, музиці, літературі та винахідництві характерний для осіб від 30 до 40 років. З іншого боку, найвища точка досягнень в сфері управління державою і військовій сфері припадає на вік від 50 до 70 років. Нині пік творчих досягнень у нових поколінь доводиться на більш ранній вік.

Виходячи з вищесказаного, при проведенні тестування з використання поліграфа, в ході вирішення різних кадрових питань слід враховувати наступні особливості.

- 1) При тестуванні, жінки менш схильні в період, що передуює проведенню тестів, розповідати про будь-які негативні факти своєї біографії, в тому числі

професійної або наявності шкідливих звичок. У бесіді, що передують тестування, вони не "розкриваються" перед фахівцем, не обговорюють свої проблеми, рідко задають уточнюючі питання як за процедурою в цілому, так і по окремих питаннях. Стиль поведінки жінок під час передтестової бесіди найчастіше стримано негативний, скептичний, демонстративно-спокійний. У разі поєднання фахівець-чоловік тестована особа - жінка, часто спостерігається (незалежно від віку кандидатки) демонстративна поведінка, розрахована на справлення враження особистого сприятливого ефекту і встановлення більш довірчих відносин. Тому фахівцю-чоловікові слід особливо уважно стежити, щоб тестування проходило коректно і не дозволяти вносити в нього навіть незначні елементи, які мають будь-яке сексуальне забарвлення.

Фахівцю-жінці не варто приймати на свій рахунок (як особистості) весь той «негативізм» що, особливо в момент попередньої співбесіди і етапі проведення перших тестів, буде на неї виливатися. Пам'ятайте, що тестована особа - жінка відноситься недобррозичливо ні до Вас особисто, а до ситуації, що склалася в даний момент; зберігайте спокій, ні дивлячись, ні на що, ставтеся до Вашої підопічної доброзичливо, проявляйте повну зацікавленість нею як особистістю, особливо в професійному плані.

2) Після проведення тесту, в разі виявлення будь-якої негативної інформації, «змусити» жінку її визнати набагато важче, ніж чоловіка, що призводить до необхідності проведення додаткових пошукових тестів, спрямованих на уточнення докладних деталей порушення.

У випадках, якщо жінка наважується визнати, будь-якої негативний факт, робить вона це досить імпульсивно, іноді без серйозних професійних витрат на досягнення даного визнання з боку фахівця. При цьому часто мають місце емоційні реакції у вигляді сліз, або навіть неясково виражені імпульсивно-агресивні прояви в вигляді спроб зняти будь-який датчик (частіше дихання, тому що йдуть скарги, що важко дихати), підвестися зі стільця, зробити різкий рух, наприклад, помахом голови або руки, щоб поправити волосся. «Зізнання» завжди супроводжується досить розгорнутим мотивованим, на думку самої

досліджуваної особи, поясненням, заснованому більше на почуттях, ніж на логіці. Якщо такого «спонтанного зізнання» не відбувається, то фахівець повинен більше оперувати до індивідуальності даної жінки, до її сприйняття дійсності, до її особистого досвіду (грунтуючись на всій наявній про неї інформації), ніж до логічного обґрунтування існуючої проблеми.

При цьому наголос слід робити на соціальну орієнтацію і життєві цінності даної кандидатки: сім'ю, дітей, проблеми, пов'язані з чоловіком, взаємини в колективі, з керівництвом. А також на питання сфери її захопленнь, особливо, будь-якими або «психологісними тренінгами» або релігією, якщо вони присутні. Наприклад, при отриманні під час тестування виражених реакцій на питання, що пов'язані з проблемою вживання наркотиків і при відсутності «зізнання» будь-якої наркотичної залежності.

До введення пошукових тестів, спрямованих на уточнення даної проблеми, можна рекомендувати такий стиль післятестової бесіди:

- особи молодого віку (відсутність дорослих дітей) - "Тетяна, ваші реакції на питання, пов'язані з вживанням наркотиків не сприятливі, давайте разом подумаємо, чим це могло бути викликано. Може бути Ви коли-небудь (далі конкретно виходячи з даних про кандидатку – у час навчання в інституті, на вечірці, в клубі, виїжджаючи з роботи або на відпочинок за кордон, відвідуючи казино і т.д. - пропонується не менше 2-х варіантів) «пробували» наркотики? Або може бути в Вашій родині, у Вашого друга (чоловіка), у родичів або близьких знайомих є подібні проблеми?

Розкажіть мені, що Вас турбує з даної проблеми, ми постараємося разом з Вами знайти прийнятні для Вас питання для тестування, і надалі Ваші результати будуть сприятливими ".

- особи середнього віку (наприклад, які мають дітей-підлітків) - бесіда будується подібно з попередньою, але більший упор робиться на «...діти, родичі, чоловік і т.д.», ніж на її власне минуле [9].

3) У всіх випадках отримання виражених реакцій на питання, що контролюють стан здоров'я, проблеми алкоголізації, наркотизації або будь-яких

інших негативних звичок, фахівець повинен пам'ятати, що через високу емоційність і основних життєво важливих пріоритетів, пов'язаних з сім'єю і дітьми, ці фізіологічні сплески можуть бути обумовлені проблемами, що існують в сім'ї досліджуваної особи.

4) Жінки виключно рідко зізнаються у скоєнні будь-яких крадіжок, розкрадань або будь-яких порушень, що допускаються з грошовими сумами на роботі. Правда, вони в порівнянні з чоловіками значно рідше їх і допускають. Наприклад, жінки-менеджери, які мають доступ до готівкових грошових сум на роботі, в два рази рідше допускають з ними будь-які серйозні порушення, ніж менеджери-чоловіки.

З огляду на більш конкретний стиль мислення жінок, підхід до формування питань, здійснювала чи кандидатка на посаду крадіжки в минулому, повинен бути, як можна більш предметно пов'язаний з її професійним минулим. Тобто, немає сенсу запитувати – На попередніх місцях роботи Ви коли-небудь робили будь-які крадіжки?».

Питання повинні бути максимально конкретними і формулюватися з використанням дієслів «брали, виносили, залишали собі, привласнювали і т.д. Наприклад, «Під час роботи на птахофермі Ви виносили корми для свого господарства? », «Працюючи прибиральницею в фірмі «ХХ», Ви брали собі без дозволу керівництва миючі засоби?»; «При передачі грошей клієнтам від імені керівництва фірми «КК», Ви залишали собі хоча б невеликі суми?». І далі в тестах, посилюючи і поглиблюючи область можливих порушень.

Наприклад, «В період роботи завідуючої птахофермою, Ви продавали будь-коли корма на сторону? », «При прибиранні приміщення фірми «ХХ» Ви коли-небудь взяли (в даному питанні допустимо - вкрали) гроші когось із співробітників? », «Як менеджер фірми «КК» Ви коли-небудь привласнювали собі досить велику суму грошей, що належить фірмі?».

У разі проведення службового розслідування за фактом крадіжки, розкрадання, втрати документа або інших, для жінок особливо важливо створювати тести максимальної напруги, бажано візуальних, так як тести

прямого методу жінки, будучи «причепними» до крадіжки, досить легко проходять, мабуть, через кращу здатність до витіснення негативних стимулів загального змісту.

5) Підхід до проведення тестування чоловіків вже на самому початку повинен дещо відрізнятись. Наприклад, варто більш чітко і коректно пояснювати «технічні» принципи роботи приладу, так як більш схильні до логічного мислення, володіють в цілому більш істотними технічними знаннями, чоловіки можуть «викрити» фахівця в некомпетентності з якихось специфічних питань. Наприклад, в питаннях, пов'язаних з комп'ютерним забезпеченням, що підірве загальну довіру до процедури в цілому і до кваліфікації фахівця, зокрема.

6) Тестування чоловіків в ході проведення кадрових перевірок при прийомі на роботу часто обертається перевіркою тієї інформації, яку вони починають повідомляти фахівцю вже на етапі попередньої співбесіди (після проведення тестів загальної стимуляції і демонстрації факту «... що прилад точно вловлює приховуване число ...»), і продовжують поступово визнавати в ході проведення тестів. Тобто, чоловіків набагато легше переконати в марності приховувати інформацію, що стоїть під питанням.

7) У поведінці під час тестування чоловіки найчастіше дотримуються стримано-коректного стилю, звичайно з поправкою на загальноосвітній і культуральний рівень досліджуваної особи. Демонстративний тип поведінки так само може спостерігатися, особливо якщо фахівцем є жінка. В основному він властивий особам емоційно незрілим, артистичним натурам, схильним до широких міжособистісних контактів. У спілкуванні з тестованими – чоловіками фахівцеві дуже допоможе доброзичливий, «не грубий» гумор і, звичайно ж, апеляція до їх логіки, розуму, знанням, повагу їх особистості, і що особливо важливо, їх професійних досягнень, незалежно від займаної раніше посади.

Частіше ніж при тестуванні жінок, в момент опитування чоловіків, можна зіткнутися з агресивними реакціями, починаючи від скарг на відсутність часу для проходження тестування, до самовільного зняття датчиків і відмови від

даного заходу. Можливі й такі прояви як різка критика процедури тестування в цілому, або окремих питань. Критика керівництва підрозділу, який направив цю особу на тестування, критичні зауваження аж до нецензурних виразів в адресу фахівця, фірми і т.д. Слід зазначити, що така поведінка спостерігається рідко (в цілому не більше 5% від загальної маси тестованих чоловіків) і при правильному поведженні фахівця піддається корекції, яка дозволяє закінчити тестування, якщо обставини того вимагають.

8) У випадках отримання виражених реакцій на питання, що контролюють стан здоров'я, проблеми алкоголізації, наркотизації або будь-яких інших негативних звичок, фахівець повинен пам'ятати, що через більш виражену в цілому егоцентричність чоловіків, дані фізіологічні сплески на критичні питання найбільш ймовірно пов'язані з проблемами, що існують у них самих, ніж у їхніх дружин, дітей або батьків. Хоча не буває правил без винятків, і іноді спостерігаються випадки різко виражених реакцій на всі питання, що стосуються стану здоров'я, в тому числі і психічного, а в результаті виявляється, що у чоловіка істерією страждає теща.

9) Загальне ставлення до тестування з використанням досить нового, широко невідомого технічного пристрою - поліграфа досить відрізняється в осіб молодого (18 - 30 років) і більш зрілого (40-50 років) віку. Якщо перша група (особливо до 25 років) націлена на тестування з великим інтересом, готова сприймати його як незвідане, кілька можливо «небезпечне» для свого професійного майбутнього, але в той же час так заманливо і приємно пройти те, що раніше проходили тільки розвідники і «шпіони». То особи з усталеними власними поглядами на життя більш негативно ставляться до різних «нововведень» в області прийому на роботу. Професійна адаптація, успішна самореалізація в сфері професійної діяльності для осіб середнього і старшого віку виключно важлива, тому все те, що апріорі може пошкодити прийому на роботу, викликає якщо не різко негативне ставлення, то настороженість і виражену емоційну напруженість. Тому в ході тестування молодих співробітників (або кандидатів на посаду), особливо на етапі попередньої

співбесіди, з метою зниження емоційної напруги і встановлення довірчих відносин слід апелювати до їх готовності сприймати нове і цікаве, про що буде розповідати друзям та знайомим.

Для осіб середнього віку найкраще особливо підкреслювати, що всі питання, які будуть їм здаватися, відносяться тільки до тих областей, що може задати їм працівник кадрового апарату, і що всі вони до моменту виконання тестів будуть з ним узгоджені та відкориговані з урахуванням їх зауважень.

10) Особи середнього та похилого віку часто відчують себе напружено, оскільки бояться, що в нервово-напруженій ситуації тестування не зрозуміють правильно питання, не запам'ятають їх, а так само неправильно або невчасно на них дадуть відповідь. Тому, на етапі передтестової бесіди, не економлячи час, ретельно пояснювати всю процедуру майбутнього опитування, а, безпосередньо перед тестом, ще раз нагадувати, як досліджуваної особі слід себе вести, і як відповідати на питання. Особи молодого віку в цілому не потребують подібного супровода в період тестування.

Кожен підозрюваний, що дає правдиві показання, боїться, що інтерв'юер недостатньо кваліфікований і звинуватить його в злочині, якого він не скоював. Кожен підозрюваний, який дає неправдиві свідчення, боїться, що інтерв'юер кваліфікований і звинуватить його в злочині, який він зробив. Щирі підозрювані, які за зовнішністю і навколишньому середовищу визначають, що інтерв'юер кваліфікований і об'єктивний, починають менше побоюватися того, що їх помилково звинуватять у причетності до злочину. Їх страхи будуть помірними, а поведінка ставатиме менш напруженою в ході бесіди, що свідчить про їх щирість.

У той же час, нещирі підозрювані будуть відчувати загрозу, що виходить від кваліфікованого інтерв'юера, який, на їхню думку, може встановити їх причетність до справи. Страх того, що брехня буде виявлена, посилиться в ході бесіди. Таким чином, перебуваючи в стані підвищеного стресу, вони продемонструють ще більш брехливу поведінку.

Звичайно, якщо інтерв'юер виглядає або веде себе некомпетентно, він також буде надавати подвійний вплив. Страх бути помилково звинуваченим у щирого підозрюваного посилиться, тому буде здаватися, що він бреше. А у брехливого підозрюваного страх бути спійманим зменшиться, і його поведінка буде здаватися більш правдивою [1].

Манера поведінки інтерв'юера також вкрай важлива. Він повинен переконати опитуваного, що є неупередженим слідчим, чия єдина мета - пошук правди. Якщо здасться, що він уже прийняв рішення щодо причетності підозрюваного до злочину, від цього страх і тривога посиляться, як у винного, так і у невинного підозрюваного.

Крім важливої ролі першого враження, який інтерв'юер виробляє на опитуваного своїм зовнішнім виглядом, манерою поведінки і оточенням, в якому проходить бесіда, також існують певні психологічні методики, які дозволяють стимулювати процес бесіди.

Наприклад, коли опитуваний входить в кімнату, інтерв'юер може встановити контакт шляхом відображення його невербальної поведінки, визначення його нейролінгвістических сенсорних переваг і / або пошуку, виявлення та обговорення чогось спільного з опитуваним перед початком перевірки.

Кожен підозрюваний, щирий і нещирий, приходить на інтерв'ю в збудженому емоційному стані, яке викликане страхом. Щирі підозрювані бояться, що некомпетентний інтерв'юер помилково звинуватить їх у злочині, якого вони не скоювали. Нещирі підозрювані бояться, що компетентний інтерв'юер звинуватить їх у тому злочині, який вони скоїли.

Якщо поліграфолог справляє враження кваліфікованого фахівця, страх щирого підозрюваного почне розсіюватися в міру проходження інтерв'ю, а страх неіскреннього підозрюваного буде посилюватися, що проявиться в збільшенні кількості ознак брехливої поведінки.

Значною мірою тривогу опитуваного, що говорить правду, можна знизити, а страх причетного до злочину посилити за допомогою першого

враження, яке справляє поліграфолог. Представившись і ведучи себе як професіонал, інтерв'юер робить подвійний вплив на опитуваних. Можна закрити очі і уявити, як виглядає виконавчий директор великої компанії за роботою. Треба приділяти особливу увагу одязі і кабінету.

2.3. Ефективність використання психологічних факторів при досягненні цілей передтестової бесіди

Сутність процедури і принцип роботи поліграфа необхідно викладати з урахуванням інтелектуально-освітнього рівня опитуваної особи. Спеціаліст повинен роз'яснити опитуваній особі повну безпеку для його здоров'я заходу, що проводиться. У даній ситуації цілком доречні порівняння поліграфа з медичними приладами, з якими опитуваний напевно стикався у своєму житті (вимірював тиск, робив кардіограму і т.п.). Необхідно повідомити йому елементарні відомості про психофізіологічні зміни, що відбуваються в організмі людини при спробі приховати будь-яку інформацію [3]. В якості доступного прикладу можна використовувати приклад з почервонінням особи у людини, що говорить неправду, нагадати йому його відчуття зі шкільного віку, коли намагався приховати перед батьками погану оцінку і т. д. (виявлення слідів пам'яті, неузгодженість організму на брехню, тому що з дитинства вселяють, що брехати - це погано і т.д.).

Недоцільно давати надмірно глибокі роз'яснення про реакції, що відбуваються, варто згадати лише про комплексність реєстрації ряду показників, яка дозволяє виключити будь-яку помилку в трактуванні результатів тестування.

Говорячи про поліграф, фахівець повинен акцентувати увагу обстежуваного на технічних перевагах приладу, пояснюючи йому (як би випадково, мимохідь), що це одна з найостанніших і дорогих розробок і що на цьому приладі проведена не одна сотня обстежень, і не було допущено жодної

помилки. При цьому необхідно згадати свій великий досвід роботи і компетентність у цій галузі.

В результаті грамотно проведеної даної частини передтестової бесіди у особи, непричетну до розслідуваної події, повинна бути сформована впевненість в тому, що поліграф підтвердить його непричетність. У причетного ж особи повинно бути сформоване розуміння марності приховування будь-якої «винної» інформації.

Потім необхідно встановлення і підтримання психологічного контакту з опитуваним. Слід поцікавитися, як людина себе почуває, який у неї настрій, чи спала вона напередодні, чи не голодна, тобто, необхідно підходити до людини з щирою участю і зацікавленістю. Відповіді на ці питання можуть також виявити можливі протипоказання до проведення тестування. Якщо опитуваний поскаржився на початку бесіди на деякі болі в організмі, то, уточнивши все про це, і якщо це не відбивається на тестуванні, вже більш на цю тему в процесі обстеження не розмовляти.

У розмові з опитуваним не згадуємо слово «перевірка», говоримо про тестування. Сама розмова повинна проводитися в спокійному темпі, без зовнішніх проявів дратівливості фахівця. Поступово вона повинна перейти в довірливу розмову. Під час бесіди треба більше слухати тестовану особу, ніж говорити самому. Після уточнення її анкетних даних, перевести розмову на інші питання, які допоможуть краще пізнати досліджувану особу, і на цій основі вибудувати манеру подальшого спілкування.

Спеціаліст в ході бесіди повинен завжди показувати демонстрацію розуміння і співчуття підозрюваному. Якщо опитуваний намагається пояснити свої дії, які викликали підозри щодо нього, то певним чином погоджується з ним, приводячи якісь аналогічні приклади або приклади, які певним чином виправдовують дії особи, що вчинила злочин (наприклад, висловлюючи, що потерпіла сторона просто спровокувала злочин і т. п.).

Під час обговорення всіх цих тем можна підкоригувати нейтральні і контрольні питання. Наприклад, особливо при кадрових перевірках, щодо

сімейного стану тестованої особи, її анкетні дані можуть бути спотворені в анкеті.

Наприклад, жінки в графі сімейний стан часто пишуть «заміжня», хоча офіційно шлюб не зареєстрований або вже розпався. Чоловіки в графі «діти» можуть не вказувати дорослих дітей або дітей дружини, яких вони виховують, можуть писати «неодружений», хоча знаходяться в цивільному шлюбі і мають в ньому дитини та ін.

З питань освіти і попередніх місць роботи слід уточнювати - чи були які-небудь тривалі перерви в навчанні або між кожним з місць роботи. Ці перерви можуть бути обумовлені серйозними захворюваннями або відбуванням кримінального покарання.

Щодо кадрових перевірок повинні насторожувати також часті зміни місць роботи, коли на кожній з них працівник «затримується» не більше півроку. Це може свідчити про конфліктність кандидата, його нефаховості або наявності якихось порушень на роботі в минулому, що призводять до того, що роботодавець швидко розлучається з такою особою.

Обговорюючи попередні місця роботи, необхідно з'ясувати у кандидата наступні позиції:

- чи допускав він раніше невиходи на роботу з неповажних причин, обманюючи керівництво;
- чи мав доступ до готівкових грошових сум, чи міг їх зберігати у себе і який час;
- чи мав раніше на роботі доступ до матеріальних цінностей, яким саме;
- чи мав доступ до будь-якої інформації, що є комерційною таємницею;
- які зловживання можна було здійснювати за місцем роботи, які з них відбувалися;
- чи заподіював він якоїсь шкоди підприємству, навмисно або ненавмисно;
- чи мав стягнення і за що конкретно;

- чи мав раніше додаткові доходи (заробітки) крім основної роботи, чи має їх зараз і чи планує мати в майбутньому, якщо надійде на дану роботу;
- наявність в минулому серйозних конфліктів з керівництвом, колегами або підлеглими;
- конкретні причини звільнення з кожного з місць роботи [4].

Якщо опитуваний в ході бесіди визнає що-небудь з названої вище інформації, то фахівець повинен максимально точно з'ясувати всі подробиці, пов'язані з цим, щоб надалі детально перевірити їх при тестуванні.

Надалі обговорюється тема події, що перевіряється (або факторів ризику при кадрової перевірці). Спеціаліст з'ясовує у обстежуваної особи її думку з приводу тих причин, які викликали необхідність перевірки на поліграфі або за якими її в чомусь підозрюють.

Досліджувану особу слід підштовхнути до вільної розповіді про подію, обставинах, що перевіряються, попросити його повністю повідомити все, що йому відомо, хто може мати до цього відношення. Вислуховувати останнього потрібно спокійно і уважно, ні в якому разі не перебиваючи. При викладуванні своєї версії події людина може частково розкритися, тому необхідно аналізувати всю бесіду, від початку до кінця, враховувати її темп, уважно стежити за невербальними комунікаціями. Не виключено, що досліджувана особа заздалегідь продумала і завчила варіанти відповідей [27].

При необхідності, при викладі досліджуваною особою ключових моментів, фахівець може ставити уточнюючі питання, шукати в її словах протиріччя. Якщо в бесіді зізнаються деякі факти, особливо при скринінгу, то поліграфолог перевіряє ще раз їх, переформулюючи питання. Наприклад, додає до основного питання фрази типу: «крім сказаного ...», «крім зазначених Вами ... », «за винятком того, що Ви мені розповіли ... » і т. д. У бесіді дуже важливим є встановлення ступеня обізнаності підозрюваного про деталі злочину.

Треба враховувати, що можливий був витік інформації через знайомих, працівників правоохоронних органів під час затримання або допиту, через засоби масової інформації. Наприклад, у кримінальній справі за фактом

вбивства необхідно з'ясувати, чи знає опитуваний: коли вбили жертву, де, в який час, чим, куди була нанесена смертельна рана, що потім зробили з трупом і т. д. Всі відповіді, надані опитуваним, повинні бути перепроверені, і тільки після цього коригуються питання тестів по деталях злочину.

При цьому фахівець повинен бути дуже уважним, щоб не видати самому відомості про ці деталі в процесі бесіди і при постановці тестів. В ході перевірки не можна їх називати підозрюваному, вказувати на які саме значущі стимули у нього були виявлені реакції, в тому числі і після закінчення тестування.

Якщо в ході тестування спочатку було поставлено основне питання тесту: «У чому знаходилися викрадені гроші?», то потім, отримавши реакцію, наприклад, на скриньку, не слід ставити тест з основним питанням: «Якого кольору була скринька, в якій лежали гроші?». Правильно поставити запитання: «Якого кольору було те, в чому лежали гроші?». Інакше, отримавши від останнього зінання, і в подальшому його відмову від них, він може мотивувати, що обставини вчиненого злочину, зазначені ним у протоколі допиту при дачі свідчень, йому стали відомі від фахівця, а до цього він нічого не знав і обмовив себе під тиском співробітників.

Якщо в рамках передтестової бесіди людина починає давати свідчення, то бесіду слід припинити і попросити досліджувану особу викласти все власноруч на папері, тобто йти по гарячих слідах. В іншому випадку людина може передумати і замкнутися [34].

Після отриманого зізнання рекомендується провести все-таки кілька тестів, які їх підтвердять. Це ще потрібно для того, щоб в разі появи її намірів відмовитися від своїх свідчень (за порадою адвоката, або пізніше заспокоїться, побачить відсутність інших доказів), то сам факт проведеного поліграфного обстеження може стримувати від цих дій, так як її визнання були підтвержені на поліграфі.

Під час обговорення тематики заходу і при обговоренні питань прямих тестів в передтестовій бесіді спочатку обговорюється нейтральна тематика, потім проговорюється перевірна і, в останню чергу, контрольна тематика.

Підводячи підсумок передтестовій бесіді, у опитуваного слід запитати: чи не бажає він ще що-небудь додати, чи переконаний він, що розповів абсолютно все, що знає.

Фахівцю слід проінформувати досліджувану особу, що за допомогою поліграфа неможливо визначити відмінність між станом, коли людина просто приховує правду, і станом, коли вона відверто бреше. Тому для нього вкрай важливо розповісти все, що йому може бути відомо, але, чи що він має певні підозри щодо скоєного злочину, щоб будь-яка недовомвлена або притаєна їм інформація не зробила вплив на результати тестування. Концентрація уваги на цьому може побудити опитуваного до дачі будь-яких свідчень до самої перевірки, а отримані додаткові відомості допоможуть прояснити реакції непричетних осіб [29].

В якості профілактики протидії слід вказати на використання новітньої техніки, що фіксує найменші спотворення інформації. У бесіді необхідно особливо акцентувати увагу, що практично всі протидії легко діагностуються, що прийняті спроби протидіяти процедурі тестування прямо вказують на причетність особи до факту, що перевіряється і їх наявність дозволяє відразу виявити причетного ще в перші хвилини дослідження за допомогою поліграфа, та згодом виключає необхідність витратити багато часу на подальше тестування.

При проведенні передтестовій бесіди не потрібно намагатися вибудувати всі перераховані вище пункти бесіди в чітку логічну лінію. Бесіда повинна нагадувати невимушену бесіду, а не строго процедуру у кадрового працівника. Кожна бесіда, в залежності від особистості опитуваного, повинна бути індивідуальна і за часом, і за манерою ведення розмови.

У передтестовій бесіді необхідно дати вказівку, як поводитися під час тестування. Вказівки повинні бути наступні:

Слід відповідати швидко на всі питання тільки відповіддю «Так» або «Ні». Під час проведення тесту категорично забороняється вимовляти щонебудь, крім відповідей на питання. Всі заяви, коментарі та пояснення можна робити тільки після того, як даний тест буде завершено.

Якщо питання незрозуміле, викликає труднощі в однозначній відповіді або передбачає відповідь «Не знаю», то тоді необхідно сказати «Ні», а після завершення тесту прокоментувати свої труднощі, після чого тест, з урахуванням коригування до цих коментарів, може бути повторений.

Під час проведення тесту категорично заборонено рухатися, смикати руками, покашлювати, потягуватися, шморгати носом, робити глибокі вдихи і видихи. Все це можна здійснювати лише після завершення тесту. Свої відповіді на питання не можна супроводжувати кивками голови. Не можна при обстеженні щось жувати, смоктати ледяники та інше. Під час проведення тесту не слід спеціально намагатися постійно рівно дихати, тобто штучно контролювати процес дихання, а робити це в природному ритмі. Під час проведення тесту голова не повертається, дивитися треба прямо перед собою (орієнтовно на рівні очей або трохи нижче), очі при цьому не закриваються (крім моргання). Ноги повинні стояти на повній ступні, не можна їх витягати, перекидатися тілом, головою назад, тобто не сидати, розвалившись і розслабившись, а сидіти в звичайному «робочому» стані, в той же час поза повинна бути вільна і природна, без зайвої напруги і «готовності полетіти в космос».

Необхідно пам'ятати, що після роз'яснення, як сидіти під час тестування, можливі два види поведінки:

- особа, яка вважає себе невинною, сумлінно виконує всі вказівки;
- на противагу їй особа, яка вчинила злочин, намагається спотворити результати постійними рухами, розмовами, почісуваннями, покашлюванням та ін., сподіваючись, що ці дії приведуть до бажаного для неї помилкового висновку.

У таких випадках можна сказати досліджуваній особі, що непричетна людина намагається чітко виконувати інструкцію, щоб сприяти більш точному прогнозу, тому їй рекомендується сидіти спокійно.

Не варто хвилюватися при повторенні питань, оскільки вони можуть неодноразово повторюватися в різному порядку, а також при пред'явленні питань, не пов'язаних з перевіряємою подією, тому що це необхідно відповідно до існуючих спеціальних методик тестування і найкращого обрахунку, так би мовити, «щирості» на поліграфі.

У тому випадку, якщо питання не розчув або в момент його пред'явлення з'явилися думки про що-небудь стороннє, то слід промовчати у відповідь на питання. Тоді після завершення даного пред'явлення, питання буде додатково обговорено, а сам тест повторений. Фахівцю необхідно враховувати, що обстежуваний може промовчати спеціально на значиме питання.

Наявне хвилювання в ході безпосереднього тестування є абсолютно природним і властиво всім людям, що проходять перевірку. Дане хвилювання буде обов'язково враховано і ніяк не позначиться на об'єктивності результатів.

Тут доречно опитуваному пояснити, що, наприклад, при відповіді на питання «Ви вбили Іванова?», природно, може бути страх, хвилювання - «раптом прилад помилиться і на мене подумують». Потрібно дати зрозуміти, що даний страх, хвилювання має інші реакції, що відображають на поліграмах, на відміну від тих реакцій, отриманих через страх дійсного викриття своїх злочинних дій, що виник також при згадуванні самих обставин скоєного вбивства, які виникають тільки у причетній до цього факту особи.

Передтестову бесіду необхідно завжди будувати виходячи з особистості опитуваного. Особа, що намагається піти будь-яким чином від поліграфної перевірки, не виявляє бажання підписати заяву на її добровільне проходження, не потрібно відразу переконувати, що поліграф однозначно і безпомилково визначить істину. Людина, будучи на сто відсотків упевненим в своєму викритті в ході поліграфного обстеження, якщо тільки він не в безвихідному становищі або йому все одно, мало ймовірно, що погодиться на таку процедуру.

Йому простіше відмовитися під будь-яким приводом, в будь-якому випадку - гірше не буде. При підписанні заяви у нього повинен залишатися шанс, надія на благополучний для себе результат.

Розбивати цей шанс потрібно потім поступово, коли на ньому будуть вже закріплені датчики, при проведенні стимулюючого тесту, під час внутрітестової бесіди, плавно, як би між іншим, переходячи до переконання неможливості обдурити поліграф. Коли обстежуваний підпише заяву і почнеться тестування, він вже менше буде схильний до відмови від перевірки і зриву датчиків.

При кадрових перевірках або проведенні службових розслідувань, за якими проходить група людей, передтестову бесіду можна проводити в групах. Тобто фахівець з ініціатором заходу збирає всіх кандидатів для тестування і проводиться передтестова бесіда відразу для всіх, приблизно, по таким же аналогічним правилам, як було зазначено раніше. Спеціаліст намагається не допускати задавати собі питання. Краще їх попереджає, сам домовляється про можливі протидії і способи обману, відзначаючи про їх описи в багатьох джерелах інформації, пояснює, що самі фахівці їх і вигадують, щоб відразу можна було визначити причетну особу по наданій протидії, тому що непричетній особі приховувати нічого, тому і протидіяти немає сенсу.

Поліграфолог надає собі авторитет, обумовлює стовідсотковий результат, виключає помилку. На питання компетентних в науці осіб про існуючу можливу помилку, може загадково запитати, чи відомі їм останні розробки в цій області, говорить про рух науки вперед. Акцентує увагу на нормалізацію психологічного клімату в колективі, усунення підозрливості.

2.4. Аналіз психофізіології емоційної поведінки як форми доказу під час проведення передтестової бесіди

1. Фізіологічне забезпечення емоцій. Проблема людських емоцій стара,

як світ. Ще стародавні греки знали, що радість мобілізує людину, горе - може його вбити. Будь-які емоції супроводжуються зміною фізіологічних реакцій людини - це відомо, і не вимагає спеціальних доказів. Але фахівцю поліграфа необхідно знати, яким чином вроджені особливості організму тестованого, стомлення або інші нестандартні ситуації можуть вплинути на психофізіологічні прояви цих емоцій.

Всі без винятку життєві потреби людини, включаючи і бажання уникнути покарання за скоєний злочин, супроводжуються відповідним емоційним напруженням. У зв'язку з цим, функції організму підтримуються на деякому оптимальному для людини рівні [3].

Маючи єдиний механізм запуску і фізіологічного забезпечення, віддалені наслідки стресу нерідко носять цілком певну індивідуальну форму. У одієї і тієї ж людини, в залежності від її вихідного стану, вони можуть викликати як мобілізацію до діяльності, так і стан паніки, розгубленості. Провідними тут, мабуть, є функціональний вихідний рівень і соціальна значимість стрес-фактора на момент запуску механізму емоцій, з урахуванням індивідуальних особливостей людини і можливостей її адаптації до цих умов.

Стрес охоплює весь організм, викликаючи у людини певний мобілізаційний стан і, при цьому, майже миттєво об'єднуючи всі функції організму в одне єдине ціле. Завдяки механізму емоційного реагування в стресі, людина швидко реагує на характер впливу і, керуючись універсальним критерієм всього живого - вижити, вона добре пристосовується до умов, що змінилися [2].

У 1880р. в працях П.Ф. Лесгафта було встановлено, що м'язова напруга, викликана емоціями, знаходиться в прямій залежності від індивідуальних особливостей людини і соціальної значущості інформації. Емоції, за механізмом свого розвитку, є бурхливою реакцією організму на соціально значимий сигнал [3].

П'ятдесят років по тому, І.П. Павлов (1932) поклав початок науковому

вивченню механізмів "регулювання" емоцій. У своїх роботах він вказав, що вища регуляція емоційної діяльності людини складається з роботи кори (сірої речовини) головного мозку і так званих підкіркових утворень мозку. Роль великих півкуль зводиться до коригування загальної діяльності підкіркових центрів, забезпечуючи більш тонке регулювання співвідношення організму людини з навколишнім середовищем. Підкірка, в свою чергу, може справити позитивний вплив на "кору", будучи для неї як би додатковим джерелом активації. Кора головного мозку пов'язана практично з усіма його відділами. Сильне емоційне напруження залучає до активної діяльності десятки фізіологічних механізмів, викликаючи відповідні реакції, багато в чому визначають емоційний стан людини. "Емоційні стани гніву, страху, болю, смутку, образи настільки складні, що для свого прояву вони вимагають участі не однієї якоїсь області нервових центрів, а зачіпають всю нервову систему цілком" (К.М. Биков. Вибрані твори, 1954 т. 2, стор. 369) [55]. У людини не може бути емоцій без включення всього мозку, пов'язаного воедино.

У нормі не виникають ізольовані процеси, властиві будь-якому одному відділу мозку. Цим і пояснюються зміни практично всіх фізіологічних реакцій людини при сильному стресі.

Залежно від виникаючих різних ситуаційних моментів, функціонального вихідного стану центральної нервової системи, соціальної значущості подразника в дію, як правило, активно включається цілий комплекс різних фізіологічних систем.

"Масове" залучення всіх "основних" структур мозку при стресі - явище обов'язкове. Саме воно є причиною змін частоти пульсу, артеріального тиску, швидкості кровотоку, збільшення обсягу крові за рахунок підключення резервів, тремору м'язів - їх напруги, збільшення адреналіну в крові та інше.

Емоційне напруження супроводжується зміною активності практично всіх органів людини. У більшості випадків ці зміни набагато перевищують рівні, необхідні для життя і діяльності людини. Посилення активності нервового апарату, що забезпечує емоції, супроводжується надмірною

мобілізацією енергетичних ресурсів організму. Мобілізація "з запасом" обумовлена самим механізмом емоцій, що запускається, так як в основі його лежать незнання, невизначеність результату і наявність негативних наслідків того, що відбувається [56]. Навіть вирок суду про 20-річне ув'язнення не несе для засудженого вичерпної інформації, бо він не знає можливих умов перебування в колонії, чи витримає він цей термін фізично, чи потрапляє під закон про амністію, чи затвердить це рішення Верховний суд і т.д.

У регуляції фізіологічних реакцій беруть участь два типи нервової системи - підсилює (симпатична) і послабляє (парасимпатична). Ступінь участі їх в регуляції фізіологічних реакцій організму підозрюваного залежить від характеру емоцій. Якщо вони негативні і несуть активний оборонний заряд, і підозрюваний не визнає свою участь у скоєнні злочину, то на пред'явлення "значимого" питання буде спостерігатися посилення відповідних фізіологічних реакцій в порівнянні з даними, отриманими на нейтральні питання. Якщо обстежуваний психологічно пригнічений, і він упевнений, що йому не уникнути відповідальності за скоєний злочин, то можливе зниження рівня реєстрованих показників на "значиме" питання наприклад, уріджень частоти пульсу. Це можливо, якщо при зниженні частоти збільшується систолічний об'єм крові, тобто обсяг крові, виштовхується при скороченні серця.

2. Потреба як фактор формування емоцій. Потреба - вихідна форма активності живих істот, стан індивіда, створювана випробовуваною нуждою в об'єктах, необхідних для існування і розвитку. Є динамічною силою, організуючою і спрямовуючою пізнавальні процеси, уяву і поведінку.

У нормі людина все і завжди робить заради задоволення своєї потреби. Наявність актуалізованої потреби є рушійною силою, спрямованою на рішення завдання, що стоїть перед людиною.

При проведенні поліграфних перевірок стикаються дві взаємовиключні потреби:

- бажання підозрюваного зберегти свободу, піти від кримінальної

відповідальності і

- спеціаліста, якому необхідно встановити істину і не дати злочинцеві уникнути покарання.

При виникненні потреби і неможливості її задоволення виникають негативні емоції. Причому, величина їх тим більше, чим менше ймовірність знайти вихід з ситуації, що склалася. Антуан де Сент-Екзюпері писав про стан одного з льотчиків, який зазнав аварії в горах: "починаючи з другого дня найбільше йшло сил на те, щоб не думати ... становище вже було дуже безнадійним, щоб мати мужність йти, треба було поменше міркувати про своє становище "(Сент-Екзюпері, " Планета людей ", М., 1957, с 104). Сильні негативні емоції можуть пригнічувати здатність людини шукати вихід з ситуації, що склалася. Аналіз численних випадків загибелі людей в екстремальних ситуаціях показує, що багато хто з них просто не зуміли знайти свій останній, і нерідко єдиний, шанс вижити [8].

Вплив негативних емоцій на функціональний стан має двофазну залежність, як, практично, і все фізіологічні реакції в організмі людини. У першій фазі - з ростом негативних емоцій - зростає мобілізація організму для свого захисту. Потім досягається певна межа, обумовлена функціональними можливостями організму. При подальшому зростанні емоційного напруження різко падає адекватність діяльності людини, аж до її загибелі (А. Моссо, 1887 р.). Тому, проводячи поліграфні перевірки, треба прагнути до того, щоб емоційне напруження обстежуваного в цей період перебувало в оптимальній зоні [17]. Це потрібно для того, щоб не спотворити реальну "психофізіологічну" відповідь на "значимі" питання тесту. У той же час треба стежити, щоб обстежуваний не перебував і в напівсонному стані. Необхідно встановлення тісного контакту з обстежуваним. У передтестової бесіди треба переконати його, що взаєморозуміння з поліграфологом для нього краще, ніж протидія поліграфологу.

Щоб послабити емоційну напругу у тестованого, поліграфолог повинен переконати його в тому, що у нього є шанс зменшити, полегшити ті наслідки,

які можуть настати внаслідок вчиненого ним злочину. Таких можливостей трохи, але вони існують і їх необхідно використовувати під час роботи в повній мірі. Наприклад, якщо є хоча б один шанс обґрунтованої перекваліфікації злочину з однієї статті в іншу, з меншим терміном покарання. Не потрібно забувати про можливий позитивний вплив на його долю чистосердечного визнання. Взагалі, слід пам'ятати, що людина повинна мати хоча б один шанс з 100 або 1000 на полегшення своєї долі, і поліграфолог повинен його надати, тим більше, якщо для цього є юридичні підстави.

Різноманітні потреби людини прямо пов'язані з емоціями і пофарбовані ними. Серед потреб, як правило, немає зайвих, і задоволення однієї з них може породити іншу, не рідко вимагає ще більших емоційних і поведінкових зусиль для успішного її вирішення. Початок "ломки" у наркомана стимулює його до вживання наркотиків, а це, в свою чергу, спонукає його дістати гроші для придбання їх. У підозрюваного, що проходить поліграфну перевірку, існує первинна потреба - уникнути покарання, яка породжує другу - обдурити поліграф та інше. Чим більше їх соціальна значимість, чим менше ймовірність позитивного результату, тим сильніше емоційне напруження.

Наприклад, людина, яка вперше вчинила крадіжку, безумовно, відчуває потребу піти від можливого покарання. У цій ситуації може бути два типи поведінки: в першому варіанті підозрюваний буде до останнього протистояти співробітникам правоохоронних органів. Робити все можливе, щоб уникнути розплати за скоєне. У другому - після перших же допитів він припинить активний опір і змириться зі своєю долею. При цьому зовсім не обов'язково, що особа з другим типом поведінки стане давати правдиві свідчення. Ми бачимо, що в однаковій ситуації люди, які мають приблизно однакові потреби, в даному випадку - щоб уникнути покарання, поведуться по-різному [9]. Чому у одних активне прагнення уникнути покарання практично припиняється при зіткненні з першою же "перешкодою", а інші йдуть до "кінця", навіть в тому випадку, якщо злочин, скоєний ними, практично доведено?

Як правило, в основі відмінності цих типів поведінки лежить воля людини, яка є особливою формою його активності. Воля, як психічний процес, визначає можливість регулювання людиною своєї поведінки, полягає в тому, що людина здійснює владу над собою і своїми емоціями. Воля, як загальна здатність свідомості направляти поведінку, "виражається в свідомих цілеспрямованих діях людини". У вольової людини може виникнути така ситуація, коли її поведінкою починає управляти не потреба, а сама "особистість". Слід мати на увазі, що якщо вольові зусилля не контролюються свідомістю, то цей процес переходить в упертість, що завдає іноді людині непоправної шкоди. При слабо розвиненою волі, відсутності навичок до прояву вольових зусиль можливий розвиток підвищеної сугестивності, некритичності, сприйнятливості до впливу інших людей [12]. При проведенні поліграфічних перевірок ці особливості слід враховувати.

При тестуванні неповнолітніх підвищена сугестивність, схильність до фантазування, як правило, пов'язані з особливостями вікового розвитку психіки, що необхідно в обов'язковому порядку враховувати при проведенні перевірок.

3. Процеси мислення і стан досліджуваної особи. Розумова діяльність людини завжди супроводжується певним нервово-психічним та емоційним напруженням. Величина цієї напруги, а, отже, і фізіологічні зсуви, що забезпечують цю діяльність, багато в чому залежать від обсягу інформації, що надходить, її інтенсивності (кількість в одиницю часу), ймовірності тих наслідків, які намагається вгадати людина, ступеня її зацікавленості в позитивному для нього результаті. Загальновідомо, що розумова робота пов'язана з діяльністю головного мозку, а точніше, нервових клітин, що знаходяться в ньому. Посилення розумових процесів веде до збільшення енерговитрат. У порівнянні з фізичним навантаженням ці енерговитрати не значні. За даними Лемона (1967 р.), мозок людини (чоловік вагою 75 кг, у віці 35 років) в стані спокою, в середньому, витрачає близько 36 калорій в хвилину, що становить 3% від загальних енерговитрат організму [13].

Якщо підозрюваний в минулому не скоював кримінальних вчинків, то його розумова напруга в передтестовий період і під час тестування, буде мінімальним. Якщо обстежуваний має в своєму життєвому арсеналі кримінальне минуле, то енерговитрати можуть бути максимальними. Інтенсивна розумова діяльність може призвести до збільшення енерговитрат до 40 - 46%.

Це пояснюється тим, що людина з кримінальним минулим, а, тим більше, якщо він все ж має відношення до розслідуваного злочину, змушений переробляти в мозку масу інформації, щоб з'ясувати для себе, чому його затримали, що відомо поліції про деталі скоєного ним злочину, на чому його будуть намагатися "розколоти" та інше. Кожне питання, що обговорене в передтестової бесіді або задається при проведенні тестування, "обростає" в мозку обстежуваного десятками думок, пов'язаних з деталями злочину. Це необхідно підозрюваному для того, щоб більш точно проаналізувати інформацію, що надходить і спрогнозувати застосовувану фахівцем тактику перевірки, виробивши при цьому найбільш ефективну методику протидії.

В ході недавнього дослідження щодо можливості використання функціональної магнітно-резонансної томографії (МРТ), в якому був задіяний

Натаном Гордоном була запропонована можлива модель брехні, що наведено в Додатку Б. У випадку з щирою людиною (1) вона сприймає питання; (2) інтерпретує його; (5) отримує усні інструкції; і (6) щира людина відповідає на питання (3а, 3b і 4 пропущені). Порівня цей випадок з активацією задіяних зон брехуна: (1) він сприймає питання; (2) інтерпретує його; (3а) шахраю необхідно згадати подія, пов'язана з питанням; (4) включаються оцінка і планування, в тому числі ухилення від чесної відповіді; в той же час (3b) виникають емоції, пов'язані з цим; (5) брехун отримує усні інструкції; і (6), відповідає на питання; (3b), в той же час відбувається симпатичне збудження, в результаті чого, нарешті, виникають фізіологічні зміни, які можуть бути відзначені спеціалістом або зафіксовані поліграфом [1].

Розумові операції при роботі на поліграфі, як фахівця, так і

обстежуваного відносяться до «логічного типу». Вони змушені приймати рішення на основі аналізу великої кількості логічних задач. При розумовій праці так званого "логічного типу" велике значення має процес, коли остаточні рішення засновані на попередній обробці цілого ряду послідовних логічних задач [8].

Наприклад, громадянин "М" затриманий за підозрою в пограбуванні квартири. Перед ним виникає цілий ряд питань, відповіді на які він хотів би отримати. Логіка міркувань за однією з версій могла б бути такою. Квартиру він пограбував о 2 годині ночі, сусіди в цей час спали. Коли він виходив з краденими речами, поблизу нікого начебто не було. Машина його стояла за рогом будинку, там теж було тихо, сторонні перехожі були відсутні. Його логічний висновок: бачити, коли він виносив крадене, і його від'їзд з місця події ніхто не міг. Тоді чому його заарештували? Можливо, "продав" Колька - Косий, але його два дні немає в місті. Можливо, що ще до від'їзду Косий розповів кому-небудь зі своїх друзів і т.д.

Як видно з цього прикладу, тільки для остаточного з'ясування причин, чому його знайшли і заарештували, підозрюваний повинен був проаналізувати кілька проміжних логічних задач. Пошук такого рішення заснований на складних асоціаціях, що базуються на знаннях, раніше отриманому кримінальному досвіду людини. Багаторічна практика показує, що коли досліджувана особа не знає, що відомо поліграфологу про розслідуваний злочин, це змушує його напружено шукати відповіді на численні запитання, вихід з ситуації, що склалася. Обстежуваний інтенсивно "переробляє" в мозку велику кількість наявної у нього інформації, базуючись на особистому досвіді і знаннях його колег по злочинним угрупованням, ретельно аналізуючи нову інформацію, отриману під час бесіди.

Енерговитрати фахівця при проведенні поліграфічних перевірок не великі, якщо процедура опитування проходить без ускладнень. Коли ж обстежуваний намагається перекручувати результати тестування і активно протидіє їх отриманню, то енерговитрати мозку фахівця, який проводить обстеження,

можуть зрости в кілька десятків разів.

Самі енерговитрати при розумовій діяльності не завжди є визначальними. Важливим чинником, який веде до розвитку розумової втоми, є так звані "побічні" процеси, супутні енерговитратами.

Розумова втома обумовлено інтенсивною роботою мозку, пов'язаної з витягом з пам'яті наявної інформацією і зіставленням її з реальною дійсністю.

Працездатність мозку можна поділити на три стадії:

1. Період оптимальної працездатності

Цьому стану зазвичай передують нормальний сон, хороші умови робочої обстановки, включаючи навіть температуру навколишнього повітря. При цьому треба пам'ятати, що висока температура викликає включення захисних механізмів, які призводять, в кінцевому рахунку, до уповільнення нервових процесів в організмі. Відповідно, це призводить до зниження пам'яті, розумової працездатності, можливості адекватно оцінювати наявну інформацію, до різкого ослаблення мотиваційних і вольових механізмів при вирішенні поставленого завдання.

2. Період нестійкої компенсації

Він пов'язаний з наростаючим стомленням, зниженням продуктивності розумових процесів, яка ще може бути компенсована вольовими зусиллями, але на короткий час. У цей період спостерігається почуття втоми, знижується обсяг пам'яті, увага стає нестійкою. Спеціаліст, який перебуває в такому стані, вже не в змозі проаналізувати весь обсяг необхідної інформації для складання тестів. А звуження поля уваги не дозволяє йому адекватно сприймати і інтерпретувати невербальні реакції досліджуваної особи. Формулювання питань стає не завжди продуманою до кінця, що нерідко призводить до отримання помилкових результатів і, відповідно, висновків.

1. Період стійкого зниження працездатності

Фахівцем поліграфа допускаються грубі помилки вже на всіх етапах процедури тестування (від збору матеріалів і передтестової бесіди до складання тестів і техніки проведення опитування). Зазвичай цього стану

передують порушення сну, зіпсований настрій, небажання проводити опитування, підвищена дратівливість, хворобливий стан, негативна установка по відношенню до опитуваного. Проводити тестування в такому стані, навіть якщо цього вимагає обстановка, не можна ні в якому разі. Імовірність, що ви дасте неправильний висновок, занадто велика. А це не тільки психічна травма для учасника обстеження, а й дискредитація методу в цілому і вас, як фахівця, зокрема [29].

У вирішенні цього завдання можна досягти позитивних результатів лише встановленням норми, яка визначає кількість обстежуваних в день. Початкові стадії втоми можуть проявитися вже і при першому обстеженні. Безумовно, хороший сон, нормальні умови відпочинку в період, що передує тестування, дуже важливі. Але, на жаль, реальне життя нерідко вносить свої корективи, яких не завжди можна уникнути. Часто бувають випадки залучення до роботи фахівця поліграфа, коли терміни затримання підозрюваного закінчуються. Працювати доводиться в ущільненому графіку, і не залишається часу на повноцінну підготовку до тестування і на необхідний відпочинок. Перебування підозрюваного у слідчому ізоляторі, в переповнених камерах також не сприяє оптимізації його стану. Виснаження функціональних систем, як фахівця, так і підозрюваного, може привести до швидкого прояву симптомів психічного (розумового) стомлення.

Первинні симптоми втоми є сигналом до припинення тестування. У разі якщо йому піддається фахівець, то високий рівень його мотивації в успішності завершення тестування на якийсь час може послабити негативні наслідки втоми. Хоча, як правило, розвиток стану стомлення призводить не тільки до зниження рівня мотивації до проведення обстеження, і значно знижується продуктивність психічних процесів, але, що найголовніше, - з'являється некритичність до отримуваних результатів.

У зв'язку з високою відповідальністю фахівця поліграфолога за висновки, що подаються, відсутністю права на помилку, ставлення до свого фізичного і розумового стану є складовою професіоналізму.

Майже 100-річний досвід людства в спробах подолання стомлюваності в життєво важливих ситуаціях показує, що якщо немає умов для припинення діяльності або організації нормального відпочинку, то для підвищення працездатності на якийсь не дуже тривалий час можна використовувати два високоефективних засоба:

1. Короткочасне перемикання діяльності.

Процес короткочасного перемикання повинен бути не пасивним, а активним. Якщо ви не фахівець із саморегуляції і не володієте прийомами релаксації, то ефективність від застосування цього методу буде мала. Пасивно відпочиваючи, ви неодмінно будете подумки повертатися до процедури тестування. Найбільш ефективно впливає на відновлення розумових процесів фізичне навантаження. Причому, тут спостерігається два позитивних моменти:

а) виконуючи ті чи інші фізичні вправи, ви, як правило, змушені контролювати їх, а не думати про тестування;

б) фізичне навантаження призведе до різкого збільшення кровотоку в організмі, а, отже, швидше будуть доставлені необхідні поживні речовини в мозок і, найголовніше, виведені продукти його діяльності, зокрема, вуглекислий газ. Це сприятиме відновленню функціональних можливостей організму.

2. Штучна стимуляція

У тих випадках, коли виконання фізичного навантаження неможливо, застосовують тонізуючі напої або препарати, що стимулюють трофічну (поживну) функцію нервової системи. До них можна віднести каву, чай, колу, шоколад, какао, вироби з горіхів, коли. А також цілий ряд фармакологічних засобів: дибазол, фенамін, невратін, фенатін, аскорбінову кислоту, китайський лимонник, женьшень і елеутерокок колючий. Частина цих стимуляторів не завжди знайдеться під рукою, але такі як кава, чай, шоколад можна знайти завжди. Використовуючи стимулятори для підвищення ефективності розумової діяльності на тлі починається стомлення, необхідно пам'ятати, що вони мобілізують резерви, щоб забезпечити діяльність організму, але, як правило, не

відновлюють їх. Через якийсь проміжок часу повторне застосування стимуляторів вже не зможе дати позитивного результату і викличе зворотний ефект. Реально стимулюючі посилення відновних процесів - це препарати, що містять глюкозу і вітаміни групи В [5].

У крайніх ситуаціях можливе використання і інших нестандартних прийомів. Відомо, що якщо одночасно надходять кілька подразників, відповідна реакція буде виражена значно сильніше. В даному випадку спостерігається просторова сумація сигналів, що надходять з різних сенсорних каналів. Це явище можна використовувати як своєрідний стимул при проведенні тестування. Пред'являючи інформацію через зоровий канал (показуючи викрадені предмети), одночасно супроводжуючи їх демонстрацією мовним сигналом. Ефективно використовувати це явище можливо в тих випадках, якщо словесна або зорова інформація, окремо, не дають помітних змін в реєстрованих показниках. Ефект сумування значущості пропонованої інформації може дозволити отримати позитивну реакцію в умовах, коли обстежуваний знаходиться в стані сильного стомлення, і потрібне негайне проведення тестування. Але треба пам'ятати, що в даних умовах проведення сенсорної стимуляції може привести до перенапруження, а, отже, і до сильного спотворення результатів обстеження.

4. Свідомість і емоції. Свідомість можна розглядати як стан, при якому людина віддає повний звіт про власні думки і наміри" (Пенфілд, Джаспер. Епілепсія та функціональна анатомія головного мозку людини. М. 1958 р). Але чи завжди це так? Існує вислів "запаморочилося свідомість», тобто вона ослабла, виникли труднощі в оцінці того, що відбувається. Цей стан може бути викликаний не тільки хворобою, але і дуже сильним емоційним напруженням людини - стресом. Відомі ж випадки, коли "необстріляний" солдат, побачивши танка, що рухається на нього, вискакував з окопу і біг по відкритій місцевості, не усвідомлюючи, що в цьому і є його загибель, а в окопі-порятунок.

Здатність оцінювати своє становище в ситуації, що склалася, змінювати запропоновану природою і суспільством долю, протидіяти їй - це одне з

найважливіших якостей, що відрізняють людину від тварин.

Для нормального функціонування свідомості мозок людини повинен безперервно приймати сигнали, що надходять ззовні, потім порівнювати їх зі ступенем соціальної значущості, вже наявної інформації [3].

Підозрюваний у скоєнні протиправних дій усвідомлює їх негативні наслідки для нього в разі викриття і, як правило, ніякі вмовляння дати свідчення не змусять його це зробити. Для того щоб він усвідомлено зізнався в скоєнні ним злочину, повинні бути хоча б дві причини. Перша - віра в те, що явка з повинною полегшить його долю, хоча б трохи. Друга - правильно організована мотивація, що спонукає його зробити це. Наприклад, після повідомлення йому інформація про колег по злочинному бізнесу, які його сильно обдурили при розподілі вкрадених грошей, цінностей і т.д. Ці та інші прийоми по організації мотивації свідчень часто використовують слідчі під час допитів.

5. Пам'ять та її роль у формуванні емоцій. Пам'ять - одна з властивостей нервової системи, що дозволяє накопичувати і зберігати минулий досвід. Нею називають смислові елементи минулого досвіду, зафіксовані в нервовій системі, в формі доступній для вилучення.

Існує три типи пам'яті: короткочасна, проміжна оперативна і довгострокова. У короткочасній пам'яті інформація зберігається лічені секунди. Наприклад, номер проїжджаючого повз автомобіля. Ви його зафіксували в пам'яті на якійсь частці секунди, а потім "стерли" за непотрібністю. Цей же номер ви можете запам'ятати, навіть не бажаючи цього, якщо він був нестандартний, перебував на незвичайному місці або ситуація, пов'язана з наявністю цього автомобіля в даному місці, є для вас значущою. Особливості короткочасної пам'яті і є причиною того, що люди не можуть пригадати деталей обстановки, зовнішності людини, якого бачили мимохідь, не підозрюючи, що стали мимовільними свідками злочину. Це явище виконує важливі захисні функції організму. Це своєрідний заслін від інформаційного перевантаження нашого мозку. Якщо побачена людина в якійсь мірі змусила

нас звернути на неї увагу, то інформація про неї фіксується на більш тривалий час [11].

Проміжною (оперативною) пам'яттю називають здатність до зберігання докладної інформації протягом декількох хвилин або годин. Вона фіксує події, що представляють інтерес для нас протягом останніх декількох годин.

У довготривалій пам'яті інформація, як правило, зберігається все життя. У ній можуть бути відображені подробиці окремих фрагментів нашого дитинства, слова пісень, почутих багато років тому, події і явища, які мають істотне значення в житті людини або, свого часу, вразили його і викликали певні яскраві емоції.

Ці особливості пам'яті людини необхідно враховувати при складанні тестів. Якщо злочинець скоїв убивство, непомітно підкравшись до жертви по вузькій асфальтованій доріжці, то з роками не суттєва для вчинення злочину інформація про ширину доріжки, кольорі асфальту, забувається. Ці деталі при тестуванні він може і не пам'ятати. Зовсім інше значення для нього мала наявність або відсутність рослинності, що приховує його підходи до жертви. Ще яскравіше запам'ятовуються деталі поведінки постраждалої, коли вона зрозуміла, що спіткалий її чоловік, становить реальну загрозу [12]. Крик жертви, що закликає на допомогу, також як раптова поява свідка, поліцейської машини і т.д. Ця інформація фіксується на все життя і, використовуючи її, можна успішно встановити причетність тестованого до злочину, яке він зробив десятки років назад.

В фіксації і вилученні інформації беруть участь тисячі нервових клітин. Цей процес може бути легко порушений шляхом прийняття деяких фармакологічних засобів. З віком або в процесі втоми пам'ять також страждає за рахунок погіршення діяльності нервових клітин, що забезпечують збереження і вилучення інформації. Цим і пояснюються вимоги до умов проведення поліграфної процедури: перша половина дня, нормальний нічний відпочинок опитуваного напередодні тестування і так далі.

Здатність поліграфолога користуватися інформацією, отриманою ним раніше, і є вихідною базою для прийняття рішення. Перш ніж поліграфолог вирішить, як діяти в тій чи іншій обстановці, він завжди буде аналізувати наявну у нього інформацію, пов'язану з цією або аналогічною подією. У цьому процесі беруть участь вищі відділи мозку, вищі функції нервової системи. До них відносяться здатність до розумової діяльності, сприйняття і виділення (впізнання) сигналів, запам'ятовування явищ, подій, які неможливі без активної діяльності кори головного мозку, включаючи і пам'ять.

ВИСНОВКИ

Аналіз результатів проведеного дослідження щодо психологічних аспектів проведення передтестової бесіди під час проведення психофізіологічного дослідження з використанням поліграфу дозволив зробити наступні висновки:

1. Проведений аналіз проблем інструментального виявлення прихованої інформації дозволяє стверджувати, що належне проведення передтестової бесіди багато в чому визначає успіх всього подальшого поліграфологічного тестування, оскільки для того, щоб результат був максимально точним, необхідна цілеспрямована психологічна підготовка досліджуваної особи. Зокрема, на концептуальному рівні моделювання здійснена інтеграція психолого-фізіологічного, філософського, соціального знання, існуючих законодавчих і нормативних актів, нормативів, стандартів з метою формулювання концептуальних положень, закономірностей і принципів взаємозв'язку між психологічними аспектами передтестової бесіди і ймовірністю розпізнавання прихованої інформації в опитуванні з використанням поліграфа;

2. Виявлено, що передтестову бесіду необхідно завжди будувати виходячи з особистості опитуваного. Необхідно встановлення і підтримання психологічного контакту з опитуваним. Установлено, що методика проведення передтестової бесіди є системним процесом з відповідним організаційним супроводом, представленим в органічному поєднанні принципів, змісту, методів, засобів, алгоритму дій, поточного відстеження та програми корекційних заходів за підсумками контролю якості, які дають змогу скласти її процесуальну характеристику та поетапно досягти запрограмованого результату.

3. Встановлено, що значний вплив на результати виявлення прихованої інформації в опитуванні з використанням поліграфа надають індивідуально-психологічні особливості опитуваного. Індивідуально-психологічні особливості опитуваного впливають на побудову передтестової бесіди, на вибір стратегії проведення опитування з використанням поліграфа, і особливо на достовірність результатів виявлення прихованої інформації.

4. Ефективне використання психологічних аспектів передтестової бесіди в ході опитування з використанням поліграфа підвищує ймовірність розпізнавання прихованої інформації. Методи дослідження обиралися відповідно до змісту етапів передтестової бесіди. На організаційно-підготовчому етапі здійснено моделювання системи моніторингу, визначено критерії і показники якості їхньої професійної діяльності та їх вагомість; сформовано нормативно-методичну базу щодо впровадження та функціонування системи моніторингу на інституційному рівні; на процесуальному етапі експерименту на основі розробленої авторської методики проведено моніторинг якості професійної діяльності спеціалістів поліграфологів; на узагальнювальному етапі проаналізовано й узагальнено результати моніторингу якості професійної діяльності.

5. Узагальнені результати впровадження результатів взаємозв'язку між психологічними аспектами передтестової бесіди і ймовірністю розпізнавання прихованої інформації в опитуванні з використанням поліграфа показали, що загальна гіпотеза дослідження, яка полягає в тому, що Ефективне використання психологічних аспектів передтестової бесіди в ході опитування з використанням поліграфа підвищує ймовірність розпізнавання прихованої інформації і сприятиме підвищенню якості професійної діяльності спеціалістів-поліграфологів, знайшла своє підтвердження.

Отже, у процесі дослідницько-експериментальної роботи доведено ефективність використання психологічних аспектів проведення передтестової бесіди під час дослідження з використанням поліграфу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. СПб. : Питер, 2010. 288 с.
2. Александров Ю.И. Введение в системную психофизиологию / Психология XXI века / Под ред. В.Н. Дружинина М. : Пер Се, 2014. 184 с.
3. Базаров Т.Ю., Богомолова С.Н. Использование полиграфа для проверки надежности персонала// Нетрадиционные методы в раскрытии преступлений. М.: ВНИИ МВД РФ, 1994. 386 с.
4. Белюшина О.В., Ладченко А.Г. Полиграф в сфере бизнеса. М. : НОУ ШО «Баярд», 2014. 120с.
5. Белюшина О.В., Стариков Н.Е. Возможности использования стабил로그рафа при оценке эмоционального стресса// Нетрадиционные методы в раскрытии преступлений. М.: ВНИИ МВД РФ, 1994.
6. Варламов В.А., Варламов Г.В. Психофизиология полиграфных проверок. Краснодар : ООО Просвещение-Юг, 2014. 605 с.
7. Варламов В.А., Варламов Г.В., Власова Н.М., Зубрилова И.С., Котомин М.Б. Углубленные кадровые проверки. М., 2003. 389 с.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад, і гол. ред. В.Т. Бусел. Ірпінь : Перун, 2004. 1440 с.
9. Гордон Натан, Уильям Фляйшер. Эффективные техники интервьюирования и допроса. Перевод: Крайник Е.А., Ештокина Ю.В., Петроченко Е.Ю. СПб. : Центр, 2013. 365 с.
10. Довідник поліграфолога (валідні формати тестів та системи бального оцінювання) : довідник [уклад.: В. Шаповалов, Д. Зубовський, Д. Алексєєва-Процюк, О. Гончарова] К. : Освіта України, 2018. 20 с.
11. Енгальчев В. Ф. и др. Судебная психологическая экспертиза по выявлению признаков достоверности / недостоверности информации, сообщаемой участниками уголовного судопроизводства (по видеозаписям

следственных действий и оперативно-разыскных мероприятий) : монография / В. Ф. Енгальчев, Г. К. Кравцова, Е. Н. Холопова. М. : Юрлитинформ, 2016. 328 с.

12. Жалинский А. Э. Введение в специальность «юриспруденция». Профессиональная деятельность юриста / А. Э. Жалинский. М. : Проспект, 2008. 368 с.

13. Жужгов И. В. Мониторинг: определение, соотношение с категориями «наблюдение» и «управление» [Электронный ресурс] / И. В. Жужгов. Режим доступа: <http://science.ncstu.ru/articles/law/07/01>.

14. Журавлев А.Л., Позняков В.П. Экономическая психология: теоретические проблемы и направления эмпирических исследований // Психология. Журнал Высшей школы экономики, 2004. № 3. С. 46-64

15. Зубовський Д.С. Прикладні аспекти коректного застосування скринінгового тесту перевірконо-нейтральних питань. Оцінка достовірності : наукові дослідження та практика, 2018. Вип. 1. С. 118-126.

16. Зубовський Д.С. Позитивний досвід Японії у проведенні психофізіологічних досліджень з використанням поліграфа. Оцінка достовірності : наукові дослідження та практика. К. : Освіта України, 2017. С. 96-107.

17. Зубовський Д. Скринінговий тест контррозвідки як відправна точка розвитку контрольних методів спрямованого обману. Оцінка достовірності: наукові дослідження та практика: журнал / ГО «Колегія поліграфологів України»; ред. Колегія: В.О. Шаповалов (гол.ред.) [та ін.] К. : ГО «Колегія поліграфологів України», 2018. Вип. 1. С.110-117.

18. Князев В.М. Развитие полиграфного направления в системе органов внутренних дел Республики Беларусь // Теория и практика применения полиграфа в правоохранительной деятельности (5-я международная научно-практическая конференция) / Под ред. А.Г. Сапрунова, С.Л. Николаева. Сочи: ГУВД Краснодар. края РФ, 2002. С. 97–100.

19. Князев В.М. Возможности использования психотехнологий в

Республике Беларусь // Проблемы криминалистики: сб. научн. тр. / отв. ред. д-р юрид. наук, проф. Г.Н. Мухин. Мн.: Академия МВД Респ. Беларусь, 2015. Т. 1. С. 3-17.

20. Князев В.М. Опыт работы подразделений психолого-технического обеспечения раскрытия преступлений в органах внутренних дел Республики Беларусь // Актуальные проблемы оперативной психологии и психологического сопровождения оперативно-служебной деятельности: Материалы Международной научно-практической конференции. Минск, 21–22 апр. 2015 г.: В 2 т. Мн.: ИНБ Респ. Беларусь, 2015. Т. 1. С. 249-253.

21. Князев В.М. Использование современных психотехнологий органами внутренних дел Республики Беларусь для противодействия преступности // Актуальные вопросы борьбы с организованной преступностью, имеющей межгосударственные и транснациональные связи: Сборник материалов научно-практической конференции, Москва, 6-9 декабря 2014 года. Минск: Академия МВД, 2006. С. 22–28.

22. Князев В.М. Использование полиграфа в деятельности органов внутренних дел Республики Беларусь // Инструментальная детекция лжи: реалии и перспективы использования в борьбе с преступностью: Материалы международного научно-практического форума / Под ред. В.Н. Хрусталева, Л.Н. Иванова. Саратов: СЮИ МВД России, 2006. С. 19–23.

23. Князев В.М. Методика опроса с использованием полиграфа при проведении кадровых проверок в органах внутренних дел Республики Беларусь. *Российский полиграф*. Москва. 2006. №1. С. 14–40.

24. Князев В.М. Этапы развития и становления полиграфа в системе органов внутренних дел Республики Беларусь, порядок отбора, обучения и допуска сотрудников к работе с полиграфом // Актуальные проблемы специальных психофизиологических исследований и перспективы их использования в борьбе с преступностью и подборе кадров: Материалы VII международной научно-практической конференции. Краснодар: КубГТУ, 2006. С. 81–84.

25. Князев В.М. Квалификация специалиста полиграфа – наиважнейший критерий процедуры полиграфной проверки // Актуальные проблемы специальных психофизиологических исследований и перспективы их использования в борьбе с преступностью и подборе кадров: Материалы VIII международной научно-практической конференции. Краснодар : КубГТУ, 2007. С. 84–87.

26. Князев В.М. История развития детекции лжи. Практика применения полиграфа в различных странах . *Журнал «Вестник полиграфолога»*. Москва, 2008. №5. С. 2–27.

27. Князев В.М. Полиграф в Республике Беларусь // Актуальные проблемы специальных психофизиологических исследований и перспективы их использования в борьбе с преступностью и подборе кадров: Материалы IX международной научно-практической конференции. Краснодар: КубГТУ, 2008. С. 48–50.

28. Князев В.М. История развития детекции лжи. Практика применения полиграфа в различных странах (Продолжение) *«Вестник полиграфолога»*. Москва, 2009. №6. С. 2–14.

29. Князев В.М. Правовые аспекты использования полиграфа в ОВД Республики Беларусь // Актуальное состояние и перспективы развития метода инструментальной «детекции лжи» в интересах государственной и общественной безопасности: Материалы Международной научно практической конференции (2-4 декабря 2008 года в г. Москве) – Министерство внутренних дел Российской Федерации: Казань, 2009. С. 73–79.

30. Князев В. Детектор лжи на страже истины: Учебное пособие. М. : Принт-Центр: Минск, 2009. 360 с.

31. Князев В.М. Полиграф и перспективы его развития в Республике Беларусь. *Федеральный научно-практический журнал «Эксперт-криминалист»*. Москва, 2011. №1. С. 12–13.

32. Князев В.М. Особенности целевой подготовки специалистов-полиграфологов в Республике Беларусь // Психологические и методологические

аспекты исследований с применением полиграфа: Сборник научных статей. – Москва: Издательство МАГМУ, 2012. С. 16–19.

33. Криміналістика [текст]: підручник. /В.В. Пясковський, Ю.М. Черноус, А.В. Дугарь, О.О. Алексеев та ін. – К.: «Центр учбової літератури», 2015. 544 с.

34. Лобастов Г. В. К логическим определениям сознания: Э. В. Ильенков и И. Кант/ Г. В. Лобастов. *Вопросы философии*, 2004. № 3. С. 57.

35. Особливості проведення передтестової бесіди в дослідженнях із застосуванням поліграфа : метод. рек. / [Шаповалов Д.О., Алексеева-Процюк Д.О.]. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 136 с.

36. Оцінка достовірності: наукові дослідження та практика: збірка статей/ за заг. ред. В.О. Шаповалова. К. : Освіта України, 2017. 220 с.

37. Оцінка достовірності: наукові дослідження та практика. ГО «Колегія поліграфологів України»; ред.колегія: В.О.Шаповалов (гол.ред.)[та ін.], К. : ГО «Колегія поліграфологів України», 2018. Вип.1.

38. Оцінка достовірності: наукові дослідження та практика. ГО «Колегія поліграфологів України»; ред.колегія: В.О.Шаповалов (гол.ред.)[та ін.], К. : ГО «Колегія поліграфологів України», 2019. Вип.2.

39. Порубов А.Н. Ложь и борьба с ней на предварительном следствии / Под ред. И.И. Басецкого. Минск : Амалфея, 2002. 176 с.

40. Потапович В.С., Князев В.М., Степанов О.В. Некоторые организационно-тактические проблемы использования полиграфа и пути их преодоления в деятельности подразделений криминальной милиции МВД Республики Беларусь. *Информацион. бюллетень МВД Респ. Беларусь*, 2002. №30. С. 70-76.

41. Про затвердження Порядку проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань [Електронний ресурс] : постанова КМУ від 11 травня 2017 р. № 449. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2017-%D0%BF>

42. Про затвердження Інструкції з організації та проведення

психофізіологічного дослідження персоналу із застосуванням поліграфа у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України [Електронний ресурс] : наказ Міністерства оборони України від 14 квітня 2014 р. № 164. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0477-15>

43. Про затвердження Інструкції з організації та проведення поліграфологами Національного антикорупційного бюро України психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа кандидатів на адміністративні посади в Офісі Генерального прокурора [Електронний ресурс] : наказ ГПУ, НАБУ від 14.11.2014 № 265/131. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v265_900-19

44. Сидоренко Е. Математические методы обработки в психологии / Е. Сидоренко. СПб : Речь, 2003. 189 с.

45. Технологія застосування тестових форматів Utah CQT в поліграфологічних дослідженнях : метод. рек. / [уклад.: Шаповалов Д.О., Алексєєва-Процюк Д.О.]. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 88 с.

46. Технологія застосування методик RI, ROT та CIT в поліграфологічних дослідженнях : метод. рек. / [уклад.: Шаповалов Д.О., Алексєєва-Процюк Д.О., Зубовський Д.С., Алексєєв О.О.]. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 136 с.

47. Усиков И.П., Черненко Р.В. Компоненты формирования вопросов сравнения: сборник специальных вопросов / И.П. Усиков, Р.В. Черненко. Киев : Освита України, 2019. 108 с.

48. Филонов Л.Б. Психологические способы выявления скрываемого обстоятельства. М.: Изд-во МГУ, 1979. 99 с.

49. Философская энциклопедия : В 5 т. / [науч. ред. Ф. В. Константинов]. М.: Советская энциклопедия», 1960-1970. Т. 5. 1964. 740с.

50. Фрай О. Ложь. Три способа выявления. Как читать мысли лжеца. Как обмануть детектор лжи. СПб. : Прайм-Еврознак, 2006. 284 с.

51. Черепанова И., Петров А., Мягких С. Детектор правды. М. : КСП+, 2004. 323 с.

52. Шаповалов В. Консервативний підхід к аналізу результатів теста Юта. Оцінка достовірності: наукові дослідження та практика. ГО «Колегія поліграфологів України»; ред. Колегія: В.О. Шаповалов (гол.ред.) [та ін.] К., 2018. Вип. 1. С.201-214.

53. Шаповалов В. А. Методы психологической оценки достоверности сообщаемой информации : методическое пособие / В. А. Шаповалов. Киев : Освіта України, 2016. 160 с.

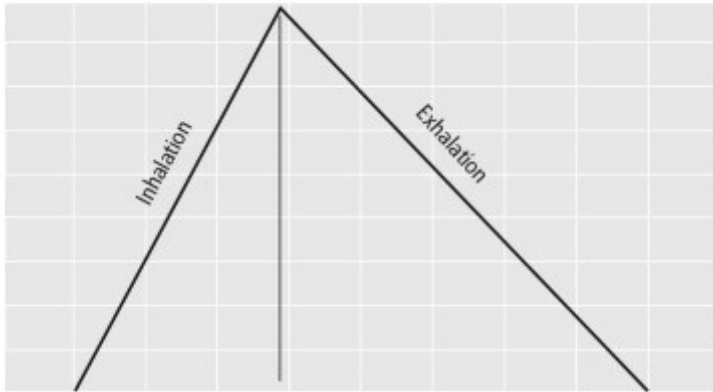
54. Шаповалов В. А. Методика определения психологических признаков достоверности / недостоверности в юридической практике : методическое пособие / В. А. Шаповалов. 2-е изд-е, перераб. и дополн. К. : Кафедра, 2013. 108 с.

55. Шаповалов В. А. Методы психологической оценки достоверности сообщаемой информации : методическое пособие / В. А. Шаповалов. Киев : Освіта України, 2016. 160 с.

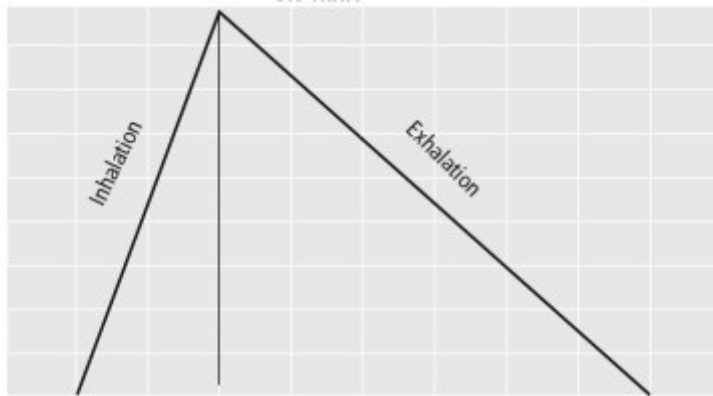
56. Яниг В. Вегетативная нервная система / Физиология человека / Под ред. Шмидта Р., Тевса Г. Т. 1. М. : Мир, 1985.

ДОДАТОК А

Цикли дихання

А Нормальне дихання. Співвідношення вдиху і видиху 3:

5

В Дихання після брехливої відповіді. Співвідношення вдиху і видиху 2: 6

ДОДАТОК Б

Модель брехні

